

Neo-imperialisme in Rusland

Nationale ideologie of retorische
strategie

Eva Claessen

Masterproef aangeboden binnen de opleiding
master in de Taal- en regiostudies: slavistiek en Oost-Europakunde

Promotor prof. dr. Lien Verpoest

Academiejaar 2015-2016

155 706 tekens

Dankwoord

Met deze masterthesis sluit ik mijn studie Slavistiek en Oost-Europakunde aan de Katholieke Universiteit van Leuven af. Tijdens het schrijven van deze thesis heb ik de kans gekregen om mijn onderzoeksvaardigheden verder te ontplooien en mijn theoretische kennis grondig aan te vullen. Daarom zou ik graag deze gelegenheid aanwenden om alle mensen te bedanken die mij hebben geholpen in de voltooiing van deze thesis.

Eerst en vooral zou ik graag mijn promotor professor Lien Verpoest bedanken voor de goede begeleiding die ze mij gegeven heeft. Haar opmerkingen en motiverende berichten hebben mij geweldig vooruit geholpen en mij het nodige duwtje in de rug gegeven.

Verder wil ik graag mijn ouders bedanken, zonder wiens steun en geduld de realisatie van deze thesis niet mogelijk zou zijn geweest. Tenslotte bedank ik ook graag mijn vriend die altijd met een eindeloos geduld naar mijn uitleg over dit onderzoek heeft geluisterd.

Eva Claessen 3 juni 2016

Samenvatting

Deze masterthesis beantwoordt de vraag of er na de annexatie van de Krim een neo-imperialistische wending is opgetreden in het Russisch buitenlandbeleid. De thesis vertrekt vanuit de hypothese dat Rusland eerder een neo-imperialistische houding aanneemt om zijn status als grootmacht op de internationale arena en in de post-Sovjet regio te behouden en niet per se om een imperium te stichten. Om dit te onderzoeken bestaat de thesis uit drie delen.

In het eerste deel worden drie karakteristieken van het Russisch neo-imperialisme blootgelegd. Deze karakteristieken krijgen vorm in de nieuwe triade van Putin die bestaat uit de concepten *macht*, *etatisme* en patriottisme. Het concept *macht* wordt gezien in termen van de grootmacht aspiratie van Rusland. Dit houdt in dat Rusland ernaar streeft om aanvaard te worden als een gelijkwaardige macht op het internationale toneel. *Etatisme* vindt dan weer zijn uiting in de term *soevereine democratie*, dat landen de vrijheid geeft om hun eigen (soevereine) weg naar de democratie te vinden (March 2012, 408). Tenslotte kan *patriottisme* teruggevonden worden in de vorming van een Russisch cultureel model en de versterking van het zelfbewustzijn van de Russische natie.

In het tweede deel wordt in beleidsdocumenten nagegaan of er inderdaad een breukmoment in het Russisch buitenlandbeleid was na de annexatie van de Krim. Om dit te onderzoeken wordt de evolutie van de betekenis van de nieuwe triade geschetst. Dit leidt tot de conclusie dat het breukmoment bestaat in de overgang van Rusland van een status quo- naar een revisionistische macht die een eigen concurrerend waarden- en economisch integratiemodel gaat propageren als alternatief voor dat van het Westen.

Ten slotte wordt in het derde deel de specifieke casus van Oekraïne onderzocht om te testen in hoeverre dit breukmoment een agressief, expansionistisch beleid inhoudt of eerder beschouwd moet worden als een defensieve reactie op de prowesterse regimewissel in Oekraïne. Dit leidt tot de conclusie dat Ruslands gebruik van neo-imperialistische retoriek eerder een instrument vormt om een legitimatiekader te creëren voor binnen- en buitenland en dat dit achterwege wordt gelaten van zodra het niet langer toepasbaar is. Het kan gezien worden als één van de instrumenten om drie doelen te verwezenlijken, namelijk: (1) de versterking van Ruslands dominantie in de landen van het GOS; (2) de bescherming van de binnenlandse politieke situatie van Westerse invloed; en (3) het verzekeren van Ruslands rol als veto speler op het internationale toneel. (Urnov 2014, 313).

Конспект

Нынешняя магистерская диссертация оформляет ответ на вопрос, произошло ли изменение во внешней политике России к нео-империализму. Диссертация строит гипотезу о том, что Россия ведёт себя как нео-империалистическая страна, чтобы держать свой статус великой державы на международной сцене и постсоветском пространстве. Эта диссертация состоит из трёх частей.

В первой части идентифицируются три особенности русского нео-империализма. Кадр этих особенностей является новой триадой Путина, состоящей из *державности*, *государственничества* и *патриотизма*. Возможно восприниматься концепцию *державности* стремлением России стать великой державой на международной сцене. Концепция *Государственничества* находит своё выражение в концепции суверенной демократии, которая даёт государствам свободу, чтобы определить свою собственную дефиницию демократии (Марч 2012, 408). В конце концов, концепция *патриотизма* является основой к оформлению культурной модели и к укреплению самосознания русского народа.

Во второй части рассматривается, произошли ли изменения во внешней политике России после аннексии Крыма, исследуя эволюции значения этих трёх частей новой триады. Это приводит к заключению, что Россия изменила от страны, поддерживающей статус-кво, в ревизионистской стране, имеющей конкурентоспособную с Западом нравственную и экономическую модель интеграции.

В третьей части рассматривается случай Украины, чтобы определить, является ли это изменение во внешней политике переходом к агрессивной реакции или к защитной реакции на прозападное изменение режима Украины. Это приводит к заключению о том, что применение неимпериалистической риторики служит, прежде всего, как инструмент, чтобы узаконить действия России внутри страны, так и за рубежом. Поэтому оно не является частью экспансионистской стратегии. Реакция России на события на Украине можно восприниматься одним из инструментов, чтобы достичь трёх целей, именно: (1) укрепление русского доминирования в странах СНГ; (2) защита внутренней политики от влияния Запада; и (3) обеспечение вето России на международной сцене. (Урнов 2014, 313)

Lijst met gebruikte afkortingen

GOS	Gemeenebest van Onafhankelijke Staten
EEU	Euraziatische Economische Unie
EU	Europese Unie
ENP	European Neighbourhood Policy (Het Europees Nabuurschapsbeleid)
RFSFR	Russische Socialistische Federatieve Sovjetrepubliek
VS	Verenigde Staten

Inhoud

1.	Het Russische neo-imperialisme	3
1.1.	Rusland: imperium, hegemonie of grootmacht	3
1.2.	Het neo-imperialisme	5
1.2.1.	Een basisdefinitie.....	5
1.2.2.	De imperiale erfenis	7
1.2.3.	Imperia als grootmachten	9
1.2.4.	De Euraziatische school	10
1.3.	De nieuwe triade	12
2.	Hoofdstuk 2: De nieuwe triade in officiële documenten	15
2.1.	Het Buitenlandbeleidsdocument (2013)	16
2.1.1.	Patriottisme	17
2.1.2.	Macht.....	20
2.1.3.	Etatisme.....	25
2.2.	Het Nationale Veiligheidsdocument (2015)	27
2.2.1.	Patriottisme	29
2.2.2.	Macht.....	31
2.2.3.	Etatisme.....	34
2.3.	Vergelijking van de beleidsdocumenten	35
2.3.1.	Patriottisme	36
2.3.2.	Macht.....	37
2.3.3.	Etatisme.....	38
3.	De casus van Oekraïne	40
3.1.	De strategie van februari 2014.....	41
3.2.	Het gebruik van nationalistische thema's	43
3.3.	Verklaringen voor het verschil in aanpak.....	45
3.4.	Rusland: defensief of agressief?.....	47
4.	Conclusie	50
5.	Bibliografie.....	51

Inleiding

Toen de Sovjet Unie uiteenviel in verschillende onafhankelijke staten, leek het alsof er niets meer overbleef van Russisch imperialisme. Dit gevoel werd versterkt door het feit dat de afscheiding gebeurde met de zegen van de elite in Rusland (Trenin 2011, 8). De Sovjetrepublieken namen, om het met een citaat van Boris El'tsin te zeggen, "zoveel soevereiniteit als ze konden slikken"¹. Wat volgde was een parade van soevereiniteiten, waarbij de Sovjetrepublieken zich één na één afscheidden van de Sovjet Unie en het centrum, de RFSFR, achter zich lieten.

Na de annexatie van de Krim wordt er in de media en in regeringskringen gesproken over de terugkeer van het Russische imperialisme. Dit soort acties wekten vooral veel bezorgdheid in landen als Polen en de Baltische staten. Deze laatste hebben te maken met de aanwezigheid van een aanzienlijke Russische minderheid. Door de interventie van Rusland in deze crisis uitten deze staten hun bezorgdheid over een mogelijk misbruik van deze Russische diaspora als een soort van vijfde colonne, zoals in Oost-Oekraïne het geval was.²

Hierbij wordt vaak vergeten dat het imperialisme niet alleen een sterke invloed heeft gehad op de ex-Sovjet landen, maar ook op Rusland zelf (Trenin 2011, 8). Het is belangrijk om op te merken dat Rusland gedurende vijf eeuwen heeft bestaan als een imperium en nooit de ervaring heeft gehad van een natiestaat. Het was een uitgestrekt rijk dat veel verschillende territoria, etnieën, religies en culturen omvatte. (Trenin 2011, 23) Het uiteenvallen van de Sovjet Unie zorgde ervoor dat Rusland zich moest heroriënteren op het internationaal toneel. Het was in korte tijd gegaan van een imperiale grootmacht naar een federatie. De overkoepelende Sovjetidentiteit was verdwenen en al snel na het falen van de hervormingen van de jaren 90 werd duidelijk dat het vooruitzicht van een democratische maatschappij en pragmatische hervormingen niet voor de gehoopte sociale cohesie zorgde. (Trenin 2011, 61)

Al in het midden van de jaren 90 werd er gesproken over de nood aan een nieuw 'nationaal idee' dat de samenleving terug samen zou brengen, maar het was pas onder Putin dat dit idee echt vorm heeft gekregen (Trenin 2011, 64). Hij lanceerde met zijn Millennium speech in 1999 vier overkoepelende begrippen die het *Russisch idee* (Rossijskaja Idea) moesten omvatten, namelijk: patriottisme, etatisme, macht en sociale solidariteit³. De eerste drie waarden vormen een soort van *nieuwe triade*, die sterk doet denken aan de triade van Tsaar Nikolaas I, namelijk: orthodoxie, autocratie en nationalisme. De drie waarden komen respectievelijk overeen met Putins streven naar de eenheid van de bevolking, de status van grootmacht voor Rusland en het centralisme van de staat. (Cannady & Kubicek 2014, 6-9)

In de daaropvolgende jaren zullen variaties op deze concepten meermaals terugkomen in de officiële retoriek. Vooral het belang van de status van grootmacht neemt hier een centrale plaats in. Het is echter de vraag of deze aspiratie om een grootmacht te worden wel degelijk betekent dat Rusland neo-imperialistische kenmerken vertoont. Als dat wel het geval is, over wat voor neo-imperialisme gaat het dan: een expansionistisch neo-imperialisme, of eerder een defensief neo-imperialisme?

¹ El'cin, B. "Berite stol'ko cuverineteta, kol'ko smožete proglotit' (Neem zoveel soevereiniteit als jullie kunnen slikken)." *El'cin Centr*, 6 augustus, 2015. <http://yeltsin.ru/event/boris-elcin-berite-stolko-suverineteta-skolko-smozhete-proglotit/>.

² Krutaine, A. & Saytas, A. "Ukraine crisis stokes Baltic nerves over Russia." *Reuters*, 3 maart, 2014. <http://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-baltics-idUSBREA221J520140303>.

³ Putin, V.V. "Rossija na rubeže tysjačeletij (Rusland aan het begin van het millennium)." *Nezavisimaja Gazeta*, 30 december, 1999. http://www.ng.ru/politics/1999-12-30/4_millennium.html.

Methodologie

Deze paper heeft als doel om te onderzoeken in welke mate het Russisch optreden op het internationaal toneel neo-imperialistische kenmerken vertoont. Het stelt de vraag of deze houding als agressief of eerder als defensief moet worden beschouwd. Hierbij vertrekt de paper vanuit de stelling van Herfried Münkler dat de verandering van een bipolaire naar een multipolaire wereldorde ervoor gezorgd heeft dat de spanning tussen aspirant hegemonieën vergroot werd (Münkler 2009, 33). Hieruit kan de hypothese gevormd worden dat Rusland een neo-imperialistische houding aanneemt om zijn status als grootmacht op de internationale arena en in zijn geprivilegieerde invloedssfeer te beschermen en niet per se om een nieuw imperium te stichten. Om deze hypothese te testen bestaat deze paper uit drie delen.

Het eerste deel legt de term *neo-imperialisme uit*. Er wordt gefocust op het verschil tussen een imperiale macht en een grootmacht en er worden verschillende interpretaties van de term besproken. Vervolgens onderzoek ik de nieuwe triade van Putin: macht, etatisme en patriottisme. Deze triade kan vergeleken worden met die van Tsaar Nikolaas I: autocratie, orthodoxie en nationalisme. (Cannady & Kubicek 2014, 1) Deze triade vormde de basis van het nationaal-imperialistisch beleid van Tsaar Nikolaas I, waarmee het beleid van Putin vaak wordt vergeleken. Vanuit deze triade schets ik de specifieke karakteristieken van het Russisch neo-imperialisme.

In het tweede deel bekijk ik hoe deze nieuwe triade zijn weg vindt in officiële documenten. Hierbij wordt er gekeken naar het document van het Russisch buitenlandbeleid van 2013 en het Nationaal Veiligheidsdocument van 2015. Deze documenten werden gekozen omwille van het feit dat ze een beeld scheppen van het officiële beleid voor Euromaidan en na de annexatie van de Krim. Op deze manier is het mogelijk om vast te stellen of er inderdaad een breukmoment is opgetreden in het Russische buitenlandbeleid na de annexatie van de Krim. Dit breukmoment wordt door Margot Light geïdentificeerd als de overgang van een Russisch buitenlandbeleid dat gericht was op het behouden van de *status quo* naar een Russisch buitenlandbeleid dat eerder revisionistisch is geworden (Light 2015, 27) Om dit te onderzoeken wordt er gebruik gemaakt van het kader van de nieuwe triade: patriotisme, macht en etatisme.

In het derde deel bekijk ik vanuit de resultaten van deze analyse een specifieke casus, namelijk die van de crisis in Oekraïne. Hierbij focus ik mij op het verschil in aanpak van Rusland tijdens de annexatie van de Krim enerzijds en de crisis in Donbas anderzijds. Dit verschil in aanpak bestond erin dat Rusland openlijk intervenieerde tijdens de annexatie van de Krim, terwijl het zich tijdens de crisis in Donbas vooral op de achtergrond hield. Deze casus wordt ondersteund door de stelling van Luke March dat nationalistische, imperialistische thema's in officiële retoriek niet zozeer gericht is op het verwezenlijken van nationalistische doelen in hun Nabije Buitenland, maar eerder op het verdedigen van Russische belangen in die regio (March 2012, 402).

1. Het Russische neo-imperialisme

In dit hoofdstuk wordt de theorie achter de stroming van het neo-imperialisme uit de doeken gedaan. Ten eerste bespreek ik de algemene kenmerken van een imperium en probeer ik hieruit te achterhalen of de huidige Russische Federatie inderdaad kans maakt om onder de noemer van imperium te vallen of dat het eerder beschouwd kan worden als een aspirant hegemonische macht.

Ten tweede bespreek ik de verschillende interpretaties van het concept *neo-imperialisme*. Ik vertrek vanuit de basisdefinitie van het *neo-imperialisme* zoals gegeven door Abušov, die het neo-imperialisme bekijkt als een poging van een land om invloed uit te oefenen op andere landen via economische, politieke en culturele middelen zonder dat het gebruik maakt van militaire macht (Abušov 2009, 188). Daarna bespreek ik de specificiteiten van het Russische rijk en hun impact op het latere Rusland. Vervolgens bespreek ik het belang van de grootmacht status voor Rusland vanuit de stelling van Mark Urnov dat dit één van de belangrijkste componenten vormt van het Russische zelfbewustzijn (Urnov 2014, 305). Verder bespreek ik hoe het neo-imperialisme zijn weg vindt in het Russische denken via de Euraziatische denkstroming.

Ten derde wordt onderzocht hoe het neo-imperialisme tot uiting komt in de officiële retoriek. Dit wordt geargumenteed aan de hand van de zogenaamde nieuwe triade van Putin: (1) macht; (2) etatisme; en (3) patriottisme. Deze drie termen worden geschetst aan de hand van een praktisch voorbeeld. Deze zijn respectievelijk (1) de grootmacht aspiratie van Rusland; (2) het fenomeen van *soevereine democratie*; en (3) het concept van *Russkij Mir* (Russische Wereld).

1.1. Rusland: imperium, hegemonie of grootmacht

Herfried Münkler geeft in zijn boek *Empires: the logic of world domination from Ancient Rome to the United States* drie manieren om een imperium te definiëren. Ten eerste moet een imperium gezien worden in vergelijking met een natiestaat. Een imperium gedraagt zich op een unieke manier omwille van het feit dat de bevolking op een andere manier wordt geïntegreerd en de grenzen op een andere manier geconcipeerd worden dan die van een natiestaat (Münkler 2005, 4-5).

Zo zijn de grenzen van staten duidelijk afgebakend, terwijl bij imperia er niet zo gemakkelijk een exacte scheidingslijn geïdentificeerd kan worden. De grenzen van staten komen namelijk tot stand als een duidelijke scheidingslijn tussen twee gelijke actoren, terwijl de grenzen van imperia eerder de uitdrukking zijn van een asymmetrische relatie. Deze asymmetrische relatie van het centrum van het imperium met de periferie beïnvloedt de manier waarop imperia volkeren integreren. Terwijl staten alle volkeren op gelijke basis integreren, kiezen imperia eerder voor een integratieschaal, waarbij het centrum meer rechten heeft dan de periferie. (Münkler 2005, 5)

Het is opmerkelijk dat in het geval van Rusland die integratieschaal bijna op een omgekeerde manier werkte. Zo was het regime in het centrum bijna net zo streng of misschien zelfs strenger dan in de periferie (Trenin, 2011; p. 23). Dit kan verklaard worden door het feit dat de Russische Sovjet Republiek in tijden van de Sovjet Unie niet het centrum vormde van het rijk. Dit centrum was eerder het Kremlin en Moskou, waar het Politbureau gevestigd was. Ria Laenen identificeert de Sovjet Unie daardoor als een "Metropolitaans rijk", waarbij alle Sovjet republieken, ook de RFSFR gekarakteriseerd konden worden als één grote kolonie die geëxploiteerd werd door de metropolis. (Laenen 2008, 31-32)

Hierdoor kan er gesteld worden dat deze eerste beschrijving van een imperium van Herfried Münkler niet echt toepasbaar is op de situatie van de Sovjet Unie. Ria Laenen stelt echter wel dat de Sovjet Unie gekarakteriseerd kon worden als een imperium volgens de stelling van Sakwa dat de Sovjet Unie een

“rijk zonder centrum” vormde. Een dergelijk imperium is niet gebaseerd op een nationaal centrum dat andere nationaliteiten uitbuit. Het is eerder een imperium dat gebaseerd wordt op supra-etnische principes. (Laenen 2008, 35)

Ten tweede kan men een imperium definiëren vanuit het verschil met een hegemonie. Terwijl een hegemonie een oppermacht vormt binnen een groep van formeel gelijke actoren, is er bij een imperium geen sprake van gelijkheid en worden de ondergeschikte staten gereduceerd tot de status van satellietstaten (Münkler 2005, 6). Het duidelijkste verschil tussen een hegemonie en een imperium is dan ook dat een hegemonie enkel dominant is op het vlak van het buitenlandbeleid van de andere staten, terwijl een imperium ook kan ingrijpen in de binnenlandse politiek, economie en zelfs de cultuur van een land (Münkler 2005, 44).

In elk geval kunnen het Russische tsarenrijk en de Sovjet Unie geclassificeerd worden als een imperium volgens deze definitie, aangezien beide entiteiten een vergevorderde invloed uitoefenden op zowel buitenlands als binnenlands beleid van de regio's die ze beschouwden als hun grondgebied. Het huidige Rusland valt dan weer eerder binnen de definitie van een aspirant hegemonie. Hierbij wordt de term *hegemonie* gezien volgens de definitie van Ria Laenen dat het een “overheersend leiderschap van één staat of grootmacht inhoudt in de internationale politiek van een groep van staten (of een invloedssfeer) die niet uitsluitend verworven werd door militaire kracht, maar ook door andere beïnvloedingsmethoden” (Laenen 2008, 19).

Ten derde moet een imperium volgens Münkler afzonderlijk bekeken worden van de theorie van het imperialisme. De grote distinctie tussen de theorie van het imperialisme en de praktijk van een imperium is dat het imperialisme stelt dat een imperium tot stand komt door de wil van de metropolis om een imperium te creëren. Münkler stelt dat in de praktijk een imperium even goed ook tot stand kan komen vanuit de wil van de perifere landen om bij het imperium te horen omwille van economische of politieke voordelen. Een voorbeeld hiervan is het *imperium op uitnodiging*, waarbij de periferie het initiatief neemt om zich bij het imperium aan te sluiten (Münkler 2005, 8). In dit geval is er een zeker aantrekkingskracht nodig van het centrum naar zijn periferie toe. Dit kan op verschillende manier van politiek naar cultureel en economisch en vindt vaak een uiting in *soft power* technieken.

Of Rusland nu eerder gezien kan worden als een federatie met imperialistische of hegemonische aspiraties staat ter discussie. Over het algemeen stel ik dat Rusland eerder hegemonische aspiraties vertoont dan imperialistische. Hoewel Rusland belangen heeft in de regio van het GOS, zou ik eerder stellen dat Rusland hier eerder een *primus inter pares* functie op het oog heeft dan de rol van een imperium.

Een belangrijke reden hiervoor zou een soort van imperiummoeheid kunnen zijn, waarbij Moskou eerder focust op de evolutie van Rusland dan die van andere staten. Zo stelt bijvoorbeeld Maria Mendras dat het buitenlandbeleid van Rusland eerder autoritair is dan imperialistische en dat het zich eerst en vooral concentreert op de consolidatie van het regime in het binnenland (Mendras 2015, 81). Als voorbeeld van dit eerder op het binnenland gerichte Rusland noemt ze het veel gebruikt beeld van Rusland als een belegerde vesting, wat inhoudt dat Rusland wordt gezien als bedreigd door een sterke vijand van buitenaf (Mendras 2015, 82). Een dergelijk beeld van Rusland houdt in dat de Russische staat sterk moet staan en beschermd moet worden tegen eender welke destabiliserende gebeurtenis zowel van binnenuit als van buitenaf.

Deze houding kan gezien worden als een uitloper van de kleurenrevoluties in Georgië en Oekraïne in 2003 en 2004 en de daaropvolgende instelling van democratische regeringen. Dit werd door Rusland

beschouwd als revoluties die georkestreerd werden door het Westen (Cadier & Light 2015, 206). Een dergelijk scenario moest tegengehouden worden in Rusland en resulteerde in de inkrimping van de vrijheden van de oppositie door wetten zoals de *foreign agents law* van 2012 (Trenin 2015, 31).

Dit hangt vast met de visie van Trenin dat het hoofdzakelijk doel van Ruslands steeds assertievere buitenlandbeleid het verkrijgen van “volledige soevereiniteit” voor Rusland is (Trenin 2015, 31). In de context van buitenlandbeleid betekent deze volledige soevereiniteit het vestigen van Rusland als een grootmacht waar rekening mee gehouden moet worden ook inzake zijn specifieke nationale belangen.

Ruslands grootmacht aspiratie is hierbij een heel belangrijk element. Volgens Mark Urnov gaat het zelfs nog verder dan dat en is het geloof dat Rusland een grootmacht is of moet zijn één van de belangrijkste componenten van het Russische zelfbewustzijn (Urnov 2014, 305). Ook Putin begrijpt het belang van deze grootmacht status. Een indicator hiervan is het volgende citaat uit zijn Millennium speech van 1999 waarin hij sprak over het Russische *deržavnost*:

“Rusland was en zal een groot land worden. Dit is te wijten aan inherente karakteristieken van haar geopolitiek, economische en culturele bestaan. Ze bepalen de mentaliteit van de Russen en de politiek van de staat in de geschiedenis van Rusland.”⁴

Deze Russische mentaliteit moest volgens Putin wel een andere inhoud krijgen. Dit bestond erin dat de grootmacht van het land zich niet zozeer moest uiten in militaire kracht, maar eerder:

“in de capaciteit om een leider te blijven in de creatie en toepassing van geavanceerde technologie, de verzekering van de welzijn van het volk, de bescherming van de veiligheid van het land en het doordrukken van de nationale belangen op het internationaal toneel”⁵.

Deze aspiratie tot grootmacht hangt dus niet vast aan een bepaalde expansiedrang, maar eerder aan de verzekering van twee dingen, namelijk: (1) de eenheid en stabiliteit binnen Rusland door middel van het beeld van Rusland als een belegerde vesting en een bijbehorend semi-autoritair regime; en (2) het zich laten gelden op het internationaal toneel door middel van de perceptie van grootmacht status en een bijhorende assertieve buitenlandse politiek⁶.

Of deze aspiratie tot een grootmacht status wijst op de aspiratie tot een soort van neo-imperialisme is niet meteen duidelijk. Dit komt doordat het concept *neo-imperialisme* vaak open is ter interpretatie. In het volgende deel worden verschillende definities van het concept *neo-imperialisme* besproken.

1.2. Het neo-imperialisme

1.2.1. Een basisdefinitie

Om een definitie van *neo-imperialisme* te bepalen moet er eerst een onderscheid gemaakt worden tussen de klassieke perceptie van imperialisme en het *neo-imperialisme*. Het klassiek imperialisme gaat vooral om “militaire expansie en het verkrijgen van controle over overwonnen territoria met de

⁴ Putin, V.V. “Rossija na rubeže tysjačeljetij (Rusland aan het begin van het millennium).” *Nezavisimaja Gazeta*, 30 december, 1999. http://www.ng.ru/politics/1999-12-30/4_millennium.html.

⁵ Idem

⁶ Trenin, D. “Russia’s post-imperial condition.” *Carnegie Moscow Center*. <http://carnegie.ru/publications/?fa=45753>. 18/10/2011.

concentratie van staatsmacht bij een imperialistische centrum” (Laenen 2008, 13). Deze definitie was voornamelijk toegespitst op koloniale imperia, die een duidelijk imperialistisch centrum hadden ten opzichte van overzeese kolonies. Het is moeilijk toepasbaar op Rusland aangezien het een continentaal en geen maritiem rijk was, waardoor een verschil tussen het centrum en de periferie moeilijker te bepalen was. (Laenen 2008, 13)

Om een bredere definitie van imperialisme mogelijk te maken, onderscheidde Ria Laenen tussen twee vormen van controle, namelijk: *formele controle* en *effectieve controle*. *Formele controle* houdt in dat een imperialistisch centrum een periferie onder zijn directe controle heeft en het volledig heeft opgenomen in zijn imperialistische structuur. Het gaat hierbij dus om formele controle over territoria. *Effectieve controle* omvat zowel formele als informele controle over de periferie. Deze informele controle kan zich uiten in economische en culturele dominantie. (Laenen 2015, 14-15)

Door dit onderscheid kan er een meer uitgebreide definitie van imperialisme gemaakt worden. Het is “de praktijk door een imperialistische centrum om effectieve controle (zowel formeel als informeel) te verkrijgen over een ondergeschikte periferie”. (Laenen 2015, 14-15) Klassiek imperialisme kan hierdoor begrepen worden als een directe vorm van imperialisme dat vooral formele controle uitoefent op de periferie, terwijl neo-imperialisme begrepen kan worden als een indirecte vorm van imperialisme waarbij er vooral ingezet wordt op informele controle over de periferie. (Laenen 2015, 17)

Volgens deze definitie kan Rusland in zekere zin wel beschouwd worden als een land met imperiale ambities. Omdat deze definitie eerder focust op de invloed van grootmachten op de handel, economie, politiek en cultuur van een land kan er bijvoorbeeld een link gemaakt worden met het Russisch project van de Euraziatische Economische Unie (EEU). Dit project wordt door Frederick Starr en Svante Cornell gezien als een deel van Putins *Grand Strategy of Imperiumstrategie*. Deze imperiumstrategie houdt de creatie van een Euraziatische Unie in door middel van een aantal tactische middelen gaande van energie, transport routes, krediet en financiën tot het steunen van verwante groepen en informatie en propaganda. Het is interessant dat het gebruik van militaire macht niet tot deze strategieën wordt gerekend. (Starr & Cornell 2014, 8)

John Le Donne, die de imperiumstrategie van het Russische rijk tussen 1650 en 1831 bestudeerde, definieerde deze term als “een langetermijnstrategie die niet gericht is op een onmiddellijke bedreiging, maar eerder op de expansie van het rijk” (Le Donne 2004, 4). Een dergelijke strategie vereist, volgens Le Donne, de mobilisatie van het politieke en militaire apparaat, de economie en de leidende culturele en religieuze figuren. (Le Donne 2004, 6) Net zoals John Le Donne zien Starr en Cornell het concept *imperiumstrategie* als een expansionistische strategie die gebruik maakt van verschillende beleidsgebieden om het uiteindelijke doel, de uitbreiding van Rusland, te bereiken (Starr & Cornell 2014, 9).

Hoewel de Euraziatische Unie inderdaad gezien kan worden als een integratiemechanisme dat verschillende sferen combineert, gaande van economische tot culturele, is het misschien een stap te ver om het echt als een imperiumstrategie te beschouwen. Een imperiumstrategie is er namelijk op uit om formele controle te krijgen over een bepaalde regio. De EEU kan eerder gezien worden als de poging om een hegemonische structuur te creëren, waarin Rusland eerder informele controle zou uitoefenen over de regio als *primus inter pares*.

Een aantal karakteristieken van de EEU ondersteunen deze veronderstelling. Zo werd dit integratiemechanisme vanaf het begin gedefinieerd als een unie gebaseerd op economisch

pragmatisme en sectorale integratie en dus niet op ideologische en historische overwegingen (Cadier 2015, 169). Ook de naam zelf waarin het woord *economisch* centraal staat, toont aan dat deze unie niet gepercipieerd wil worden als een politieke, maar eerder als een economische unie.

Deze hegemonische aspiratie is ook zichtbaar in het feit dat de Unie gezien kan worden als een reactie op de European Neighbourhood Policy en de daaruit volgende Eastern Partnership. Al in 2008, na de bekrachtiging van de ENP, merkte Hiski Haukkala op dat Rusland steeds meer een eigen, concurrerend waardenmodel naar voren schoof dat de invloed van de Unie in de regio ondermijnde (Haukkala 2008, 40).

Eén van de manieren waarop Rusland een stapje voor had op de Europese Unie was volgens hem het feit dat Rusland niet vies is van economische partnerschappen met landen, waarmee de EU het moeilijk heeft om economische banden aan te leggen, zoals bijvoorbeeld de landen van Centraal Azië en Wit-Rusland. Op deze manier, zo stelt Haukkala, kan Rusland economische banden en voordelen bieden, waar de EU dat niet kan. (Haukkala 2008, 41)

Bovendien biedt Rusland een alternatief model van economische en maatschappelijke ontwikkeling aan dat gebaseerd is op het principe van *sovereign democracy* (Haukkala 2008, 41). In tegenstelling tot de conditionaliteit van de EU houdt *sovereign democracy* in dat elk land democratie op zijn eigen manier mag definiëren. Hierdoor kan Rusland economische banden aangaan met landen die volgens de EU niet democratisch zijn zonder hen een exclusief waardenmodel op te leggen als voorwaarde om deze banden aan te gaan.

Bovendien vormt het bestaan van deze unie een belangrijke uitdaging voor de economische en normatieve hegemonie van de Europese Unie, omdat op deze manier de EU niet langer het enige integratiemodel is voor de regio (Daly, J. C. K. 2014, 94). Op deze manier kan de concurrentie tussen de EU en de EEU in de regio gezien worden als een concurrentiestrijd tussen twee aspirant hegemonieën, die allebei proberen een aantrekkingskracht uit te oefenen op de landen in de regio voor hun integratiemodel.

1.2.2. De imperiale erfenis

Een ander belangrijk aspect voor het Russisch neo-imperialisme is het belang van de grootmacht status. Hierbij wordt er vaak verwezen naar een citaat van Putin dat de val van de Sovjet Unie “de grootste geopolitieke catastrofe van de 20ste eeuw was⁷. Met deze uitspraak beklagde Putin het einde van Rusland als een grootmacht met wiens belangen er rekening gehouden moest worden. (Cadier & Light 2015, VII) Het feit dat Rusland eeuwenlang heeft bestaan als een imperium en een grootmacht op het wereldtoneel, waarmee rekening gehouden moest worden, heeft het hedendaagse Rusland opgezadeld met een grote imperiale erfenis.

Deze imperiale erfenis wordt bepaald door een aantal unieke karakteristieken van het Russische imperium. Om deze karakteristieken te bepalen focuste Geoffrey Hosking op de gelijkenissen die het had met Aziatische rijken en niet, in tegenstelling tot veel andere analisten, met de Europese koloniale rijken. Rusland maakte bijvoorbeeld, net zoals de Aziatische imperia, gebruik van de incorporatie van de lokale elite in de imperialistische elite, om integratie en controle over de overwonnen volkeren te

⁷ “Vladimir Putin: De val van de SU was de grootste geopolitieke catastrofe van de eeuw.” *Regnum*, 25 april, 2005. <http://regnum.ru/news/polit/444083.html>.

verkrijgen. (Hosking 2010, 80-81). Hosking identificeert vanuit dit opzicht zeven bepalende karakteristieken van het Russische rijk.

Het eerste karakteristiek is het feit dat het Russische imperium een continentaal militair rijk was. Dit militair aspect was belangrijk niet alleen voor het veroveren of het verdedigen van een nieuw territorium, maar ook in het latere bestuur van deze regio. Dit zorgde ervoor dat economische ontwikkeling vaak vasthing aan het onderhouden van het leger, wat ook meteen het tweede karakteristiek van het Russische imperium vormde. Een derde karakteristiek was de geringe rol van de Orthodoxe Kerk hierin. De Kerk was niet onafhankelijk en werd vooral gebruikt als een instrument om het regime van de tsaren voor te stellen als "gesteund door God". (Hosking 2010, 82-83)

Een vierde karakteristiek was het feit dat er geen onderscheid bestond tussen de metropolis en de kolonies. Nieuw geannexeerde territoria werden volledig geïntegreerd in het imperium en werden volwaardige delen van het rijk. Om de integratie te versnellen werden lokale elites gecoopteerd en geïntegreerd in de Russische adel. Dit zorgde later voor het multinationale karakter van Rusland, waarbij de Russische etnie lange tijd zeker niet de rol speelde van de leidende natie. (Hosking 2010, 83)

Het vijfde karakteristiek noemt de Russische taal en cultuur als de integrerende factor binnen het Russische rijk. De Russische cultuur die hiervoor gebruikt werd was echter niet de cultuur van het Russische volk, maar eerder een zelf samengesteld cultureel model dat sterk werd beïnvloedt door geleende normen en waarden. Hierdoor heeft het nooit andere culturen kunnen vervangen. (Hosking 2010, 83)

Het zesde karakteristiek, dat genoemd wordt door Hosking, zijn de poreuze grenzen, die zowel goed kunnen zijn voor handelsrelaties als open voor mogelijke invasies. Hierdoor was er een grote nood aan een goed buitenland- en militair beleid om het Russische rijk te beschermen tegen de grote druk van het Westen dat technisch en cultureel veel geavanceerder was. (Hosking 2010, 84)

Ten slotte noemt Hosking het feit dat het behoud van het imperium en diens territoriale integriteit de grootste prioriteiten waren voor de tsaren. Hierdoor was de imperialistische identiteit heel sterk en werd de Russische nationale identiteit vaak ondergebracht onder deze imperiale identiteit, die vooral multinationale waarden propageerde. (Hosking 2010, 84)

Veel analisten halen vooral het laatste karakteristiek aan, dat Russische nationale identiteit ondergeschikt was aan de imperialistische identiteit, om te stellen dat Rusland inherent imperialistisch is. Eén van deze analisten, Marcel Van Herpen, gaat zelfs zo ver als te stellen dat het eeuwenlange bestaan van Rusland als een imperium ervoor heeft gezorgd dat het onderdrukken en koloniseren van volkeren zo sterk is ingebakken in de Russische cultuur dat het zelfs een inherent karakteristiek van het Russische DNA is geworden (Van Herpen 2015, 20).

Ria Laenen stelt dat deze perceptie van een inherente imperialistische drang de continuïteit benadrukt tussen het tsaristische rijk, de Sovjet Unie en het GOS. In tegenstelling tot dit stelt dit imperialisme als een continuïteit in de Russische geschiedenis in vraag en dus ook de visie van een Rusland met inherent imperialistische neigingen. (Laenen 2008, 30) Om deze stelling te onderbouwen beschouwt ze het tsaristische rijk en het Sovjet imperium als twee verschillende rijken, die op ideologisch en structureel vlak sterk van elkaar verschilden (Laenen 2008, 49).

Volgens haar is de belangrijkste erfenis van "de langdurige en diepgewortelde link tussen Russisch identiteit en imperium vooral de zwakte van Ruslands nationaal bewustzijn. Hierbij wordt benadrukt

dat een gebrek aan ervaring van Rusland als een natiestaat de gevolgen van het verlies van het imperium versterkten. (Laenen 2008, 30-31) De hierboven genoemde karakteristieken spelen ook nog een rol in de imperiale erfenis, maar het is vooral het verlies van de grootmacht status die een deuk heeft achtergelaten in het Russische zelfbewustzijn. Dit sluit aan bij de stelling van Mark Urnov dat het geloof dat Rusland een grootmacht is of moet zijn één van de belangrijkste componenten vormt van het Russische zelfbewustzijn (Urnov 2014, 305)

1.2.3. Imperia als grootmachten

Het is de vraag of Rusland door zijn aspiratie tot grootmacht neo-imperialistische neigingen vertoont. Volgens Münkler hangt de neiging tot neo-imperialisme vast aan het feit dat in de rivaliteit tussen imperia, de strijd om macht en invloed even belangrijk is als de strijd om kapitaal en investeringsmogelijkheden. Imperia staan, volgens Münkler, onder een informele druk om het beste te presteren in elke ruimte, waarin macht, prestige en prestaties gemeten en vergeleken kunnen worden. (Münkler 2005, 30-31)

Hierbij is het volgens Münkler belangrijk om een onderscheid te maken binnen deze competitie van imperia tussen een unipolaire, een bipolaire en een multipolaire wereldorde. Bipolariteit limiteert namelijk het effect van prestige spelletjes, terwijl dit bij unipolariteit en multipolariteit enkel versterkt wordt. Een voorbeeld van het limiterend effect van de bipolaire wereldorde is de periode van de Koude Oorlog. Omdat de verschillende actoren zich toen duidelijk indeelden in het westerse kamp en het communistische, oostelijke kamp waren prestigeprojecten van afzonderlijke landen van minder belang omdat ze duidelijk tot een bepaald kamp behoorden. (Münkler 2009, 32)

Na het einde van de bipolaire wereldorde, viel het kader van de twee verschillende kampen weg. Dit zorgde ervoor dat aspirant hegemonieën, zoals de Verenigde Staten en later ook Rusland, onder meer druk stonden om zich te laten gelden op het internationale toneel en het belang van prestigespelletjes steeg. (Münkler 2009, 31-33) Hieruit volgt de stelling van Münkler:

“Hoe groter de rivaliteit tussen aspirant-hegemonieën, hoe sterker de druk op de machten om hun aanspraak op de hegemonie te doen gelden door een imperiale houding aan te nemen.” (Münkler 2009, 33)

Hieruit trekt Münkler de conclusie, dat “wat de meeste theoretici zien als een offensieve en roofzuchtige houding, eerder een defensieve motivatie kan hebben” (Münkler 2009; p. 33). In deze context kan dus ook de assertieve en soms zelfs agressieve houding van Rusland op het internationaal toneel gezien worden als een defensieve actie van een land met de aspiratie om een grootmacht te worden en een hegemonische functie uit te oefenen in haar *geprivilegieerde invloedssfeer*.

Voorbeelden van deze defensieve houding kunnen al gevonden worden in de nasleep van Kosovo 1999. Zo zag Viktor Sredin, toenmalig staatssecretaris en plaatsvervangende minister van buitenlandse zaken, de instelling van een multipolaire wereldorde als de stabiliserende factor van de internationale politiek. Een belangrijk citaat hieruit is het volgende:

“Men staat voor de keuze: of een multipolair systeem in de wereldorde, gebaseerd op het primaat van het internationaal recht en de versterking van bestaande internationale instituties, of de creatie van een unipolaire wereldorde met de

onbeperkte dominantie van een van de grootmachten of van een groep van machten in de economische en militaire relaties van staten.”⁸

Deze keuze werd volgens Sredin gevormd doordat de NAVO in het conflict in Kosovo zijn boekje te buiten was gegaan en een situatie had gecreëerd, waardoor “alle internationale relaties opgebouwd in de naoorlogse periode onder dreiging kwamen te staan”⁹. Kosovo is voor het Kremlin het voorbeeld dat de gevestigde machten zoals de NAVO en de Verenigde Staten geen rekening houden met de Russische belangen zolang hun primaat in het internationaal toneel onbetwist blijft.

Deze speech verklaart de assertieve houding van Rusland op het internationaal toneel als een noodzaak om unipolariteit te voorkomen. Deze unipolariteit zou ervoor zorgen dat er maar één grootmacht of groep van grootmachten bestaat die alle beslissingen in de internationale arena maakt, zonder rekening te houden met de belangen van andere staten. De multipolaire wereldorde is voor Rusland de voorwaarde om een grootmacht te kunnen zijn en zich te laten gelden in de internationale arena.

1.2.4. De Euraziatische school

De rol van Rusland als grootmacht op het internationale toneel krijgt in het Russische denken vooral vorm in de Euraziatische school. De Euraziatische denkstroming ziet Rusland als een multi-etnisch land tussen Europa en Azië dat de beste aspecten van beide werelden combineert. Tsygankov maakte in zijn artikel *Mastering space in Eurasia: Russia’s geopolitical thinking after the Soviet break-up* een classificatie van vier scholen binnen deze denkstroming. Ze worden door Tsygankov geïdentificeerd als de geo-economisten, de stabilisators, de civilizationisten en de expansionisten (Tsygankov 1995, 106).

De geo-economisten focusen op het feit dat Rusland op een belangrijke intersectie staat tussen Europa en Azië, zowel op vlak van economische als culturele invloed in deze regio. De visie van deze school is dat Rusland zijn voordeel moet halen uit zijn geografische ligging, waarbinnen het transregionale ontwikkelings- en economische projecten moet opzetten. Vanuit de daaruit volgende economisch ontwikkeling zou er logischerwijs politieke orde en vrede in de regio volgen. (Tsygankov 1995, 107) Deze denkrichting vindt zijn uiting in politieke en economische projecten. Een voorbeeld van zo’n project is de EEU, die economische samenwerking wenst te bereiken over de gehele post-Sovjet regio door middel van gezamenlijke tarieven en een douane-unie.

De stabilisators gaan een stap verder dan die van de geo-economisten. Zij stellen dat Rusland door zijn sleutelpositie tussen Europa en Azië de rol moet spelen van stabilisator van de regio. Om deze rol te kunnen spelen moet Rusland de status van grootmacht hebben en behouden. Deze status kan verkregen worden door het toepassen van een beleid dat politieke en militaire inmenging in de regio combineert. Dit gebeurt door het opstellen van verschillende geo-economische projecten in de regio, zoals de Euraziatische Unie. In deze visie wordt Rusland gezien als de brug tussen Azië en Europa. (Tsygankov 1995, 108)

⁸ Sredin, V. D. “Osnovnye napravlenija vnešnej politiki Rossii na sovremennom ètape (Basisrichtlijnen voor het buitenlandbeleid van Rusland in het huidige stadium).” *Diplomatičeskij Vestnik*, oktober, 1999. http://archive.mid.ru//bdomp/dip_vest.nsf/99b2ddc4f717c733c32567370042ee43/0bf659958cc09d53c32568860051969e!OpenDocument.

⁹ Idem

De expansionisten zien Rusland, in tegenstelling tot de twee vorige scholen, als een cultureel antiwesterse staat. Deze staat ziet zich genoodzaakt om voortdurend uit te breiden om zijn macht te vergroten. De wereld wordt gezien als gekarakteriseerd door een eeuwig gevecht tussen de geopolitieke machten, namelijk de “Atlantische machten” (de NAVO) en de land-gebaseerde machten (Rusland). De enige manier om Rusland te beschermen tegen de invloed van de Atlantische machten is om het rijk uit te breiden. (Tsygankov 1995, 109)

De laatste denkrichting is die van de civilizationisten. Deze stroming ziet het nieuwe Russische imperium binnen de voormalige grenzen van de Sovjet Unie. Voor de aanhangers van deze stroming is een imperium geen constant uitbreidende actor, maar eerder een statische unie van verscheidene stabiele territoria die qua cultuur dicht bij die van het hartland aansluiten. In dit geval zou de expansie dus niet verder gaan dan de voormalige grenzen van de Sovjet Unie. (Tsygankov 1995, 109-110)

Dit is een goed voorbeeld van een *imperium op uitnodiging*, waarbij de periferie zelf het initiatief om zich bij het imperium aan te sluiten omwille van mogelijke voordelen (Münkler 2005, 8). In dit geval gaat het om aansluiting omwille van culturele en historische banden die de periferie aan het hartland verbindt. In de praktijk vindt dit een uiting in het vergemakkelijken van het verkrijgen van het Russisch burgerschap voor burgers van het GOS (Gemenebest van Onafhankelijke Staten)¹⁰. Deze techniek wordt ook gebruikt in conflicten zoals tijdens de Vijf Dagen Oorlog in Georgië in 2008, toen Russische paspoorten werden uitgedeeld in Abchazië en Zuid-Ossetië om zo een Russische interventie te legitimeren als een *responsibility to protect* (Sussex 2012, 215).

De twee laatste denkrichtingen werden ten tijde van het artikel van Tsygankov gezien als stromingen die vooral aanhang vond bij nationalistische figuren zoals Vladimir Žirinovsky en Aleksandr Dugin (Tsygankov 1995, 109). Bij de annexatie van de Krim en in het begin van de crisis in Donbas kregen deze richtingen echter veel media aandacht en werden er zelfs in de uitspraken van Putin verwijzingen gevonden naar deze stromingen. Zo werden woorden als *Novorossija* en *Russkij Mir* gebruikt om de Russische interventie in deze regio te rechtvaardigen. (Laruelle 2015, 126)

Men kan stellen dat de scholen van de geo-economisten en de stabilisators de rol van Rusland eerder zien als een pragmatische speler op het wereldtoneel die weliswaar een bepaalde status heeft verkregen. De scholen van de expansionisten de civilizationisten zien Rusland echter als een toekomstig imperium, weliswaar binnen andere grenzen en met een andere ideologie. Deze laatste hadden tot de annexatie van de Krim weinig aanhang binnen officiële kringen. Daarna kwamen thema's als *Novorossija* en *Russkij Mir* echter meer en meer in de officiële retoriek terecht.

Dit gebruik imperialistische thema's wordt door Jadwiga Rogoza gedefinieerd als imperialistisch nationalisme. Het imperialistisch nationalisme gaat verder dan etnische categorieën en is gebaseerd op het idee dat Rusland politieke en culturele dominantie uitoefent in zijn *geprivilegieerde invloedssfeer*. Het vormt de dominante stroming en werd ontwikkeld in de nasleep van de val van de Sovjet Unie en fungeert als een soort van compensatorisch mechanisme. (Rogoza 2014, 80)

Men gaat ervan uit dat de nationale trots gebaseerd is op de glorie van het imperialistische verleden en dat het oproepen van herinneringen hieraan “de elende van de gemiddelde burger en het inferioriteitscomplex van de natie ten opzichte van het Westen” gecompenseerd wordt. Een indicator van het succes van deze beeldvorming is het feit dat na de annexatie van de Krim in maart 2014 het

¹⁰ Žukov, A. Voor burgers van het GOS wordt de procedure voor het verkrijgen van Russisch burgerschap vergemakkelijkt. Interfax. 27/02/2014. <http://www.interfax.ru/russia/361446>.

publiek en een groot deel van nationalistische groeperingen zich massaal schaarden achter het imperiaal idee. (Rogoza 2014, 80-81)

1.3. De nieuwe triade

In deze paper wordt er verondersteld dat dit imperialistisch nationalisme concreet vorm heeft gekregen in Putins definitie van het *Russische Idee* dat bestaat uit de zogenaamde nieuwe triade: patriottisme, macht en etatisme. Hierbij wordt de link gemaakt met het bewind van Tsaar Nikolaas I (1825-1855) en de triade van Graaf Sergej Uvarov. Deze triade bestond uit orthodoxie (pravoslavije), volksheden / nationalisme (narodnost') en autocratie (samaderžavie) (Cannady & Kubicek 2014, 3).

Deze triade moest een antwoord bieden op de groeiende nationalistische gevoelens in het rijk. Nicolaas I nam hiervoor een aantal ideeën en concepten over van de nationalisten en paste deze aan zijn eigen agenda aan. (Cannady & Kubicek 2014, 1) Zo werd het nationalisme sterk gekoppeld aan de staat en de figuur van de tsaar. Met de term narodnost' werd de tsaar voorgesteld als de ultieme beschermer van het Russische volk. De Orthodoxe Kerk, die ook onderhevig was aan de staat, werd voorgelegd als de bringer van normen en waarden voor het volk. Zo ook werd de term autocratie aangewend om de perceptie te benadrukken dat enkel de tsaar het Russische rijk kon verenigen en samenhouden en er dus geen sprake kon zijn van een mogelijke constitutionele monarchie. (Cannady & Kubicek 2014, 3-4)

Cannady en Kubicek stellen dat Putin ongeveer dezelfde tactiek gebruikt als Tsaar Nikolaas I in die zin dat ook Putin nationalistische thema's adopteert en het idee van democratie aanpast aan zijn eigen belangen (Cannady & Kubicek 2014, 1). Voor de vorming van deze nieuwe triade verwijzen ze naar de Millennium speech van Putin in 1999, waarin hij de fundamentele waarden voor de Russische natie definieert waaronder: patriottisme, macht en etatisme (Cannady & Kubicek 2014, 5).

In deze speech definieert Putin patriottisme als een gevoel van trots voor het vaderland, zijn geschiedenis en verwezenlijkingen. Dit gevoel zorgt ervoor dat er een streven bestaat om het land "mooier, rijker, sterker en gelukkiger te maken"¹¹. Het is hierbij opmerkelijk dat Putin de afwezigheid imperialistische ambities en nationalistische vooringenomenheid ziet als de voorwaarde voor de positieve werking van het patriottisme, dat "een bron zal vormen van moed, verzet en de kracht van het volk."¹² Het gaat hier dus over een patriottisme dat nationalisme overstijgt.

Het tweede deel van de triade is *macht* (deržavnost). Putin stelt in zijn Millennium speech dat Rusland een groot land was en zal worden. Dit komt volgens hem doordat Rusland geopolitieke, economische en culturele bestaan in de wereld heeft gezorgd voor een aantal inherente karakteristieken die de mentaliteit van de Russen en de politieke van de staat bepalen. Hij ziet de rol van grootmacht die Rusland speelt niet enkel in de militaire kracht van het land, maar ook in de capaciteit om de leider te zijn op vlak van technologie, economie en internationale politiek.¹³

Het derde deel van de triade, etatisme of te wel het bestaan van een sterke staat (gosudarstvenničstvo), wordt door Putin voorgesteld als een inherente karakteristiek van de Russisch maatschappij. De Russische staat zal volgens hem nooit een exacte kopie kunnen worden van de Verenigde Staten of Engeland, waar liberale waarden ingebakken zitten in historische tradities. In

¹¹ Putin, V. "Rusland aan het begin van het millennium." *Nezavisimaja Gazeta*. http://www.ng.ru/politics/1999-12-30/4_millennium.html. 30/12/1999.

¹² Idem

¹³ Idem

tegenstelling tot deze landen hebben de staatsinstituties altijd “een uitzonderlijk belangrijke rol gespeeld in het leven van het volk”. Hij stelt dat “een sterke staat voor Russen geen anomalie is en dus ook niet iets is waar tegen men moet vechten”. De staat is “een bron een garantie van orde, de initiator en de belangrijkste drijvende kracht van hervormingen.”¹⁴

Er zijn een aantal gelijkenissen tussen deze triade en die van tsaar Nikolaas. Deze gelijkenissen zitten niet zozeer in de inhoud van de triade, maar eerder in de functie ervan. De triade wordt niet gebruikt als een uiting van nationalisme, maar eerder als het gebruik van nationalisme voor staatsdoeleinden (March 2012, 406) Hierbij neemt het de vorm van imperialistisch nationalisme dat zowel de rol speelt van een compensatorisch mechanisme als een manier om nationalistische groeperingen te coöpteren (Rogoza 2014, 80-81).

Ten eerste wordt er de nadruk gelegd op het primaat van de staat, die wordt voorgesteld als een karakteristiek dat ingebakken zit in het Russische volk. Ook de status van grootmacht wordt voorgesteld op een deterministische manier in de zin: “Rusland was en zal een grootmacht worden”⁶. Opmerkelijk is ook dat het volk niet wordt voorgesteld als de drijvende kracht van hervormingen, maar dat de staat hierin de belangrijkste rol zal spelen.

Ten tweede wordt er in Putins begrip van het concept *deržavnost* vaak een verwijzing gezien naar een gemodificeerde versie van het concept *democratie*. Dit vindt zijn verklaring in een alternatieve verklaring van de term *deržavnost* als *soevereiniteit* in plaats van *macht*. Deze vertaling krijgt uiting in het concept *soevereine democratie*, dat landen de vrijheid geeft om hun eigen (soevereine) weg naar de democratie te vinden en het dus niet klakkeloos moeten overnemen van het Westerse concept (March 2012, 408). Dit hangt vast aan de Russische perceptie van een grootmacht die onafhankelijk moet zijn van het Westen en zijn eigen weg moet volgen (Trenin 2011, 208).

Ten derde is het ook belangrijk om op te merken dat hoewel de Russische natie wordt voorgesteld als de “staatvormende” natie in functie van taal en waarden (March 2012, 406), deze Russische identiteit voor Putin supra-etnisch blijft. Het Russische idee is “Rossijskaja” (supra-etnisch) en niet Russkaja (etnisch Russisch) (March, 2012, 409). Toch zijn het vaak de Russische waarden en cultuur die belangrijk blijven in bijvoorbeeld de legitimatie in de interventie van Rusland in bepaalde conflicten, waaronder Georgië in 2008 en nog sterker in Oekraïne in 2014. Hier werd er verwezen naar concepten als de *Russkij Mir*, dat een multinationale Russische gemeenschap omvat die zich identificeert met de Russische cultuur en de Orthodoxie (Rogoza 2014, 80).

Hoewel er in de Millennium speech van Putin niet gesproken kan worden van uitgesproken nationalistisch taalgebruik, heeft deze nieuwe triade wel een weg gevonden in bepaalde hervormingen die door velen als autoritair en zelfs imperialistisch beschouwd worden. Hierbij kan er gedacht worden aan de centralisering van de staat en economie, de eigen visie op democratie en het belang van militair machtsvertoon (Aslund 2008, 21).

Ook is het belangrijk om op te merken dat de nationalistische retoriek die hieruit voortvloeit niet een klassieke vorm is van nationalisme, die focust op het primaat van een bepaalde natie. Het gaat hier om een imperialistisch nationalisme, dat het multi-etnisch karakter van de staat aanvaardt onder de voorwaarde van Russische culturele en linguïstieke dominantie. Het gaat over de landsgrenzen heen tot het Nabije Buitenland. (Rogoza 2014, 80)

¹⁴ Idem

Hieruit kan ik concluderen dat de nieuwe triade bestaat uit drie dimensies: (1) een politieke (etatisme); (2) een internationale (macht); en (3) een culturele dimensie (patriottisme). Ten eerste impliceert het een sterke centralisering van de macht op het binnenlands niveau. Ten tweede legt het de nadruk op de herinstallatie van Rusland op het internationale toneel als grootmacht. Tenslotte gaat het over de verspreiding van de Russische cultuur, taal en geschiedenis zowel over Rusland zelf als over de volledige Post-Sovjet sfeer en zelfs het verdere buitenland.

2. Hoofdstuk 2: De nieuwe triade in officiële documenten

In dit hoofdstuk wordt onderzocht in hoeverre de nieuwe triade van patriottisme, macht en etatisme zijn weg heeft gevonden in officiële documenten. Er wordt concreet gekeken naar het Russisch Buitenlandbeleidsdocument van 2013 en het Nationaal Veiligheidsdocument van 2015. Deze documenten werden geselecteerd op basis van de thesis van Margot Light, omdat ze een beeld scheppen van hoe de officiële Russische perceptie van het internationale politieke systeem, de plaats van Rusland binnen dit systeem en de hoofdzakelijke gevaren die het land bedreigen, geëvolueerd is over de jaren (Light 2015, 13).

Een andere reden voor deze keuze is het feit dat ze door hun datering een beeld kunnen scheppen van een evolutie binnen het buitenlandbeleid van Rusland van de periode voor de protesten op Euromaidan en de periode na de annexatie van de Krim. Deze laatste gebeurtenis is vooral belangrijk omdat het gezien wordt als het breukmoment in het Russische buitenlandbeleid, waarop neo-imperialistische retoriek deel begon uit te maken van de officiële lijn. Het doel van de analyse van deze beleidsdocumenten is dan ook om te bepalen of er wel degelijk een breukmoment is opgetreden.

Om de analyse van deze beleidsdocumenten te kaderen wordt er gebruik gemaakt van de identificatie door Margot Light van zes algemene thema's die steeds terugkeren in Russische beleidsdocumenten. Deze zijn: (1) het primaat van soevereiniteit, territoriale integriteit en internationaal recht; (2) de internationale status van Rusland; (3) de structuur van het internationaal systeem: unipolariteit versus multipolariteit; (4) Bedreigingen voor Rusland, waaronder de uitbreiding van de NAVO naar landen binnen Ruslands geprivilegieerd invloedssfeer toe; (5) de prioriteit van relaties met het GOS; en (6) pragmatisme. (Light 2015, 15-18)

Deze zes algemene thema's worden dan weer onderverdeeld onder de drie elementen van de nieuwe triade, namelijk patriottisme, etatisme en macht. Onder het lemma patriottisme wordt *de prioriteit van relaties met het GOS* en de daarbij horende *bescherming van Russische landgenoten en de verspreiding van de Russische taal en cultuur* gerangschikt. Hierbij wordt verondersteld dat de term patriottisme verwijst naar het verspreiden van patriottische gevoelens en het verspreiden van de Russische cultuur en de Russische taal in het buitenland. Dit alles kan overkoepeld worden door de term *Russkij Mir*, dat hier begrepen wordt als een overkoepelend begrip voor alle mensen die zich verbonden voelen met de Russische taal en cultuur (Laruelle 2015a, 94).

Onder het lemma macht wordt *de internationale status van Rusland, de structuur van het internationaal systeem* en *pragmatisme* behandeld. Hierbij wordt uitgegaan van de interpretatie van *macht* als een uiting van de grootmacht aspiratie van Rusland binnen de internationale arena die gekenmerkt wordt door een multipolair systeem waarbinnen verschillende actoren op een pragmatische manier met elkaar omgaan en Rusland een onafhankelijke positie bekleedt.

Om na te gaan hoe deze aspiratie tot grootmacht uiting krijgt in de officiële documenten ter discussie wordt er gebruik gemaakt van de stelling van Mark Urnov dat er in de periode 2000-2014 een opmerkelijke evolutie optrad in het begrip van het concept grootmacht. Ten eerste merkt hij op dat er in de officiële documenten tot 2014 een terughoudendheid was om Rusland als een grootmacht te benoemen. Ten tweede wordt er een steeds hogere prioriteit gesteld aan het beschermen van Ruslands eigen, regionale belangen in plaats van een expansionistische tendens. (Urnov 2014, 320) In hoeverre deze stelling waar is wordt onderzocht in de volgende documenten.

Onder het lemma *etatisme* wordt *het primaat van de soevereiniteit, territoriale integriteit en internationaal recht* behandeld. De term *etatisme* wordt hier begrepen als de uiting van soevereine democratie, die landen de vrijheid geeft om hun eigen (soevereine) weg naar de democratie te vinden en het dus niet klakkeloos moeten overnemen van het Westerse concept (March 2012, 408). Verder wordt er ook aandacht besteedt aan de evolutie van Rusland als een *status quo* macht die zich opwerpt als de beschermer van de internationale orde en het internationaal recht, naar een eerder revisionistische macht die veranderingen wil aanbrengen in het systeem (Light 2015, 27). Het thema *bedreigingen voor Rusland* wordt doorlopend in alle thema's besproken.

2.1. Het Buitenlandbeleidsdocument (2013)

Het Buitenlandbeleidsdocument van 2013 dateert van 18 februari 2013 en bestaat uit vijf delen. In het eerste deel, *Algemene bepalingen*, wordt uitgelegd hoe het beleidsdocument in elkaar zit. Hierin wordt gezegd dat het Buitenlandbeleidsdocument de Russische perceptie op basisprincipes, prioriteiten, doelen en opdrachten geeft voor de internationale politieke activiteit van de Russische Federatie.¹⁵

In het tweede deel *De hedendaagse wereld en het buitenlandbeleid van de Russische Federatie* wordt de overgang van de hedendaagse wereld naar een multipolaire wereld geschetst. Hierbij wordt de nadruk gelegd op het feit dat de "mogelijkheden van het historische Westen om de wereldeconomie en politiek te domineren steeds meer ingeperkt worden", waarbij er een grotere noodzaak is aan diversifiëring naar het Oosten toe. Als stabiliserende factor voor deze nieuwe wereldorde wordt de economische wederzijdse afhankelijkheid van staten genoemd.¹⁶ Dit is een teken van het pragmatische Rusland dat handels- en economische relaties als een prioriteit beschouwt.

In het derde deel worden "de prioriteiten van de Russische Federatie in het oplossen van globale problemen" geschetst. Deze prioriteiten zijn: (1) het vormen van een nieuwe wereldorde gebaseerd op internationaal recht, wederzijds respect en non-interventie in de binnenlandse zaken van staten; (2) de oppermacht van recht in internationale relaties; (3) het versterken van de internationale veiligheid; (4) internationale economische en ecologische samenwerking; (5) internationale humanitaire samenwerking en de rechten van de mens; en (6) informatieve ondersteuning van internationale politieke activiteiten.¹⁷

Het vierde deel handelt over "regionale prioriteiten". Hierbij wordt er vooral gefocust op het ontwikkelen van positieve en hechtere relaties met landen van het GOS, het uitwerken van de EEU als een integratiemechanisme van het GOS, de bescherming van Russische landgenoten in deze regio en het verspreiden van een positieve beeldvorming van Rusland, alsook de Russische cultuur en taal in de regio van het GOS.¹⁸

In het vijfde en laatste deel *De vorming en realisatie van het buitenlandbeleid van de Russische Federatie* wordt de organisatie en uitvoering van het buitenlandbeleid binnen de gouvernementele instituten van Rusland uitgelegd. Hieruit blijkt dat de president van de Russische Federatie het buitenlandbeleid leidt en vertegenwoordigt in het buitenland. De Raad van de Federatie en de

¹⁵ "Konceptija vnešnej politiki Rossijskoj Federacii (Het Buitenlandbeleidsconcept van de Russische Federatie)." *Het Ministerie van Buitenlandse Zaken van de Russisch Federatie*. 12 februari, 2013. http://archive.mid.ru//brp_4.nsf/0/6d84ddededbf7da644257b160051bf7f.

¹⁶ Idem

¹⁷ Idem

¹⁸ Idem

Staatsduma houden zich dan weer bezig “met de wettelijke bepaling van het buitenlandbeleid van het land en de uitvoering door Rusland van haar internationale plichten”.¹⁹

2.1.1. Patriottisme

Onder dit lemma wordt zoals eerder vermeld de prioriteit van relaties met het GOS onderzocht. Dit omvat niet alleen de verbetering van de relaties in deze regio, maar ook de bescherming van landgenoten en de verspreiding van de Russische cultuur en taal in de regio. In het Buitenlandbeleidsconcept van 2013 komt dit het meest voor bij de internationale prioriteiten onder de kop van *Internationale humanitaire samenwerking en de rechten van de mens* als ook in het deel dat de regionale prioriteiten van de Russische Federatie bespreekt.

Relaties met het GOS

In zijn relaties met het GOS wordt er in dit document de nadruk gelegd op “bilaterale en multilaterale samenwerking tussen de verschillende staten, de verdere versterking van het GOS en van haar fundamentele voor de verdieping van de samenwerking van zijn deelnemers. Deze deelnemers hebben volgens het document niet enkel een gemeenschappelijk historische erfenis, maar ook een enorm potentieel om te integreren binnen verschillende sferen”.²⁰

Opmerkelijk hierbij is dat in de relaties tussen de verschillende staten van het GOS en Rusland eerder de nadruk wordt gelegd op gelijkwaardigheid, wederzijdse voordelen en het respect voor elkaars belangen. Dit geldt ook voor het integratieproject van de EEU. Hierin wordt er gesproken van een economische unie die niet alleen “maximaal gebruik zal maken van wederzijds voordelige banden binnen de grenzen van het GOS”, maar ook een model van vereniging zal worden dat openstaat voor andere landen en die een brug zal vormen tussen Europa en de Aziatische regio.²¹

Toch gaat het hierbij niet alleen over wederzijds voordelige economische banden, maar wordt ook het gemeenschappelijk historisch verleden uitgespeeld. Zo wordt er verwezen naar samenwerking binnen de humanitaire sfeer “op basis van het bewaren en vergroten van het gemeenschappelijk culturele-civilisationele erfenis”. Om deze gemeenschappelijk erfenis te bewaren moet er steun gegeven worden aan Russische “*landgenoten* (sootečestvenniki) in de lidstaten van het GOS volgens de overeengekomen regeling over de bescherming van hun opleidings-, taal-, sociale, arbeids-, humanitaire en andere rechten en vrijheden²².

Verder plant Rusland ook de vergroting van de samenwerking tussen de lidstaten van het GOS in de ruimte van het verzekeren van de wederzijdse veiligheid. Hierbij wordt er speciale aandacht besteed aan de Collectieve Veiligheidsorganisatie (CSTO), een organisatie die de veiligheid in de post-Sovjet ruimte moet verzekeren.²³

Matthew Sussex stelt dat het gebruik van deze organisatie binnen het GOS ervoor zorgt dat de organisatie gezien wordt als een gecentreerd beveiligingscomplex met Rusland als de kern, die een bepaalde aantrekkingskracht heeft voor de kleine en zwakkere staten binnen de organisatie (Sussex 2012, 210). Het GOS is echter een zeer gediversifieerde regio, waarbinnen staten verschillende belangen, agenda’s en strategische prioriteiten aanhangen die niet altijd overlappen en heel vaak met

¹⁹ Idem

²⁰ Idem

²¹ Idem

²² Idem

²³ Idem

elkaar in conflict komen. Ook is er een zekere afkeer van integratie met Rusland die het opleggen van een Russische oppermacht in dit systeem tegenhoudt. Hierdoor kan er eerder gesproken worden van een beperkt primaat van Rusland, waarin Rusland een bepaalde controle over de regio heeft weten te behouden, maar niet genoeg om te kunnen spreken van een hegemonie. (Sussex 2012, 210-211)

Het document doet vermoeden dat vooral de ontwikkeling van handels- en economische relaties prioriteit heeft binnen de relaties tussen Rusland en het GOS. Uiteraard speelt de EEU hier een belangrijk rol in. In het buitenlandbeleidsconcept wordt er dan ook gesproken van Ruslands taak om de staten aan te trekken tot deze unie. Ook belangrijk is het feit dat Oekraïne hierin wordt geïdentificeerd als een prioritaire partner in het GOS en als een mogelijke deelnemer aan de integratieprocessen.²⁴

De bescherming van Russische landgenoten en de verspreiding van de Russische taal en cultuur

De bescherming van Russische landgenoten is in het Buitenlandbeleidsdocument van 2013 sterk verbonden met de noodzaak tot het verspreiden van de Russische taal en cultuur. Dit vindt zijn uiting in het deel over de internationale prioriteiten van Rusland, en meer bepaald de prioriteit van *Internationale humanitaire samenwerking en de rechten van de mensen*.

Hierin wordt er verklaard dat Rusland als een “aanhanger van universele democratische waarden, waaronder de bescherming van de rechten en vrijheden van de mens” het als haar taak ziet om deze waarden in de hele wereld te verdedigen “rekening houdend met de nationale, culturele en historische specificiteiten van elke staat”.²⁵ Er wordt speciale aandacht geschonken aan de diplomatieke en consulaire bescherming van Russische burgers in het buitenland. Belangrijk hierbij is de bepaling dat de Russische Federatie “de Russische diaspora ziet als een partner in de uitbreiding en versterking van de verspreiding van de Russische taal en cultuur”.²⁶

Opmerkelijk is wel dat er in dit beleidsdocument niet duidelijk wordt gemaakt wie de Russische *landgenoten* (sootečestvenniki) eigenlijk zijn. Ook het feit dat de termen *graždanin* (burger), Russische diaspora en *sootečestvennik* (landgenoot) door elkaar gebruikt worden, maakt de definitie van sootečestvenniki er niet makkelijker op. In een wetsdocument van 1999 *Over het beleid van de Russische Federatie inzake de relaties met landgenoten die in het buitenland wonen*, wordt deze term verklaard als geëmigreerde burgers en een bredere groep van mensen die cultureel en spiritueel georiënteerd zijn naar Rusland (Laruelle 2015a, 94). Hierdoor is deze term redelijk inclusief en kan het zowel *burger* betekenen als iemand die eenvoudigweg Russisch spreekt.

In het Buitenlandbeleidsdocument wordt de nadruk gelegd op het belang van deze landgenoten om de Russische taal en cultuur te verspreiden. Om dit te bevorderen wordt er voorzien in het opstellen van organisaties van *landgenoten* “met als doel om een meer effectieve handhaving van hun rechten in het buitenland te verzekeren, de etnoculturele identiteit van de Russische diaspora en haar band met het historisch moederland te bewaren”. Er wordt ook gesproken van de vestiging van de Russische diaspora in het moederland te vergemakkelijken.²⁷

Verder zet de Russische staat zich in om de Russische taal te verspreiden “als een essentieel deel van de wereldcultuur en als instrument van internationale en interetnische communicatie”. Hierbij wordt

²⁴ Idem

²⁵ Idem

²⁶ Idem

²⁷ Idem

de nadruk gelegd op “het ontwikkelen van intergouvernementele culturele en humanitaire banden tussen de Slavische volkeren”. Hierbij wordt de kanttekening gemaakt dat extremisme, neonazisme en “pogingen om de geschiedenis te herschrijven en te gebruiken voor het najagen van confrontaties en revanchisme in de internationale politiek” moeten worden voorkomen.²⁸

Deze bepaling over het herschrijven van de geschiedenis is belangrijk, omdat Rusland in haar retoriek rond het buitenlandbeleid veel aandacht geeft aan een gedeelde cultuur en geschiedenis binnen de post-Sovjet ruimte. Cultuur wordt zelfs gezien als een instrument om het Russische imago en de Russische economische en buitenlandse belangen te verzekeren. Een strategie om deze gemeenschappelijke cultuur te benadrukken, is het inspelen op de notie van een gedeelde historisch en cultureel nalatenschap van Rusland en zijn burens, waarbij er gebruik wordt gemaakt van pogingen om de Russische cultuur te verspreiden in het buitenland bijvoorbeeld door het opstellen van organisaties voor de Russische diaspora in de post-Sovjet regio. (Lankina & Niemczyk 2015, 108)

Natuurlijk zijn er in de post-Sovjet regio niet altijd even goede herinneringen aan deze gemeenschappelijke geschiedenis met Rusland. Zo is een deel van Polen lange tijd onder de heerschappij van de tsaren geweest en heeft de Sovjet overheersing in de Baltische staten voor ettelijke trauma's gezorgd. Vooral de gebeurtenissen van de Tweede Wereldoorlog staan in veel ex-Sovjet staten ter discussie en dit is nu net één van de belangrijkste historische gebeurtenissen waarmee Rusland uitpakt (Lankina & Niemczyk 2015, 109).

Dat het verspreiden van een andere interpretatie van de Tweede Wereldoorlog zeer gevoelig ligt onder de Russische bevolking valt te illustreren door het voorbeeld van de protesten van de jeugdbeweging *Naši* tegen het verwijderen van een standbeeld, “De bronzen soldaat”, uit het centrum van Tallinn in Estland in 2007. De jeugdbeweging nam dit aan als voorwendsel om te protesteren bij de Estse ambassade omwille van de belediging aan de Sovjet helden van de Tweede Wereldoorlog. (Lassila 2011, 264)

Hierbij moet opgemerkt worden dat er speciaal belang gehecht wordt aan het creëren van een positief imago voor Rusland. Hierbij gaat het om een imago op basis van “de autoriteit van haar cultuur, opleiding, wetenschap, sport, het niveau van de ontwikkeling van burgerlijke maatschappij, en haar deelname aan hulpprogramma's in ontwikkelingslanden”. Hierbij is de term *soft power* belangrijk.²⁹

Soft power is in de laatste jaren een belangrijk element geworden van het Russisch buitenlandbeleid en wordt in dit document zelfs genoemd als een prioriteit. Het is verschillend van *hard power* in de zin dat het eerder gaat om het aantrekken van andere actoren dan ze te dwingen om te doen wat je wilt (Lankina & Niemczyk 2015, 97-98). Deze tactiek van staten aantrekken door het gebruik van *soft power* wordt door Lankina en Niemczyk vooral toegeschreven aan de Europese Unie. Dit gebruik van *soft power* wordt door hun beschouwd als verspreiding van het Europees model door aantrekkingsprocessen. (Lankina & Niemczyk 2015, 101)

De huidige Russische strategie om *soft power* te gebruiken kan in deze zin dan ook gezien worden als een tegenreactie op deze aantrekkingsprocessen vanuit de Europese Unie. Het Russische gebruik van *soft power* neemt echter wel een specifieke vorm aan. De Russische *soft power* strategieën bestaan namelijk uit een combinatie van “het gebruik van Ruslands oprechte aantrekkelijkheid in delen van de post-Sovjet gemeenschappen en meer agressieve door de staat gedreven inspanningen om regime

²⁸ Idem

²⁹ Idem

doelen te promoten in het binnenland en in het buitenland, wat eerder begrepen kan worden als *soft coercion* (zachte dwang).” (Lankina & Niemczyk 2015, 101)

Volgens Lankina en Niemczyk bestaat het Russisch gebruik van *soft power* uit vier componenten: (1) het promoten van het beeld van Rusland als een grootmacht; (2) verticaal geïntegreerde propagandanetwerken, zoals bijvoorbeeld NGO's en mediabedrijven beheerd door de staat; (3) politieke, bedrijfs- en netwerkbanden; en (4) het gebruik van de gedeelde cultuur en geschiedenis (Lankina & Niemczyk 2015, 104-109). Zoals al eerder vermeld komt deze laatste concreet voor in het Buitenlandbeleidsdocument van 2013.

2.1.2. Macht

Het concept *macht* wordt bekeken vanuit de beeldvorming van Rusland als een grootmacht. In het Buitenlandbeleidsdocument wordt dit onderzocht vanuit drie steeds terugkerende thema's, namelijk: (1) de internationale status van Rusland; (2) de structuur van het internationaal systeem: multipolariteit versus unipolariteit; en (3) pragmatisme (Light 2015, 15-18). Verwijzingen hiernaar zijn verspreid over heel het buitenlandsbeleidsdocument van 2013 te vinden, maar komen het meest voor in het deel *De hedendaagse wereld en het buitenlandbeleid van de Russische Federatie* en bij de opsomming van de prioriteiten onder de titel *Versterking van de internationale veiligheid*.

De internationale status van Rusland

Hoewel er in het Buitenlandbeleidsdocument van 2013 geen regelrechte verwijzing wordt gemaakt naar Rusland als een grootmacht zijn er wel een aantal citaten die een beter beeld geven van de Russische perceptie op de rol van Rusland op het internationale toneel. Het volgende citaat stelt de Russische rol op de volgende manier voor:

“De Russische Federatie is een permanent lid van de VN Veiligheidsraad, als lid van een heel arsenaal aan invloedrijke, internationale organisatie, regionale structuren, mechanismen van intergouvernementele dialoog en samenwerking. [...] Het ontwikkelt de relaties met leidende staten en verenigingen in verschillende delen van de wereld binnen het kader van een multivectoraal buitenlandbeleid en integreert bijgevolg in de wereld economie en politiek in de hoedanigheid van een verantwoordelijk en constructief lid van de internationale gemeenschap. Hierdoor bevordert Rusland de vorming van een positieve, gebalanceerde en een verenigde internationale agenda en een oplossing van globale en regionale problemen.”³⁰

In dit citaat wordt Rusland niet rechtstreeks benoemd als een grootmacht, maar bevat het wel een aantal elementen die hierop wijzen. Dmitri Trenin stelt in zijn boek *Post-imperium: a Eurasian story* dat voor de Russen het woord grootmacht Ruslands onafhankelijkheid inhoudt van het Westen (Trenin 2011, 207). Dit komt ook terug in dit citaat, waarin Rusland wordt voorgesteld als een belangrijke speler in de internationale arena, waarbij het een belangrijke status heeft in tal van internationale organisaties. Bovendien wordt Rusland ook voorgesteld als een belangrijke actor in het vastleggen van een gemeenschappelijk agenda op internationaal niveau en in het oplossen van globale en regionale problemen.

Dit element van onafhankelijkheid op het buitenlands toneel is ook te vinden in andere citaten in het Buitenlandbeleidsdocument van 2013. Zo wordt de aanwezigheid van een multipolaire wereldorde

³⁰ Idem

voorgesteld als iets dat voor Rusland de mogelijkheid schept om een “zelfstandige en onafhankelijke koers te varen op het vlak van buitenlandbeleid”³¹.

Een ander element dat het belang van Rusland in de internationale arena onderstreept is “de verantwoordelijkheid om de veiligheid in de wereld te verzekeren zowel op globaal als op regionaal niveau”³². Hierbij wordt Rusland afgebeeld als een sterke actor die samen met de “leidende landen” van de wereld oplossingen zoekt en actief meehelpt in het oplossen van tal van globale en regionale conflicten.

Een ander opmerkelijk citaat is het volgende:

“Als een multinationale en multiconfessionele staat met eeuwen lange ervaring in het harmonisch samenleven van vertegenwoordigers van verschillende volkeren, etnische groepen en geloofsbelijdenissen, bevordert [Rusland] de dialoog en het partnerschap tussen culturen religies en civilisaties, waaronder binnen het kader van de VN, andere internationale en regionale organisaties.”³³

Deze “eeuwenlange ervaring met een multinationale en multiconfessionele staat” geeft volgens dit beleidsdocument Rusland een belangrijke taak in het gevecht tegen extremisme en radicalisering. Een voorbeeld van deze houding kan gevonden worden in een recente interview van Dmitri Medvedev met het Duitse *Handelsblatt*. In dit interview stelt Medvedev dat het uitsluiten van Rusland uit internationale gebeurtenissen als die in Syrië en inzake extremisme in Europa een vergissing is, aangezien de eeuwenlange ervaring van Rusland met dit soort situaties in eigen land. Hij sluit af met de opmerking dat:

“Ze (het Westen) beginnen in te zien dat deze kwesties niet kunnen behandeld worden zonder Rusland, zowel in het licht van haar geografische locatie als door haar historische ervaring.”³⁴

Rusland ziet zijn plaats in de wereld zeker en vast als een belangrijke actor in de internationale arena die op gelijke voet staat met de leidende staten in de internationale politiek en de wereldeconomie. In realiteit voldoet Rusland echter niet aan alle basisvereisten om beschouwd te worden als grootmacht. Deze basisvereisten zijn volgens Luke Chambers: (1) legitimiteit van de uitvoerende macht; (2) een duidelijke identiteit van de staat en het volk; (3) de veiligheid van de staat; en (4) respect en macht zowel in het binnenland als in het buitenland (Chambers 2010, 118).

Terwijl Putin zeker en vast legitimiteit bezit in het binnenland en de veiligheid van de Russische staat tot op zekere hoogte verzekerd is, kon er tot nog toe niet gesproken worden van een coherente nationale Russische identiteit, en belangrijker, van voldoende respect en macht voor Rusland op het internationaal toneel. Chambers stelt dat dit respect en macht voortkomt uit het feit dat een staat onmisbaar wordt in de internationale balans om macht (Chambers 2010, 123). Op deze manier moet

³¹ Idem

³² Idem

³³ Idem

³⁴ Afhüpe, S. & Brüggmann, M. “Russian prime minister: Syria could trigger World War.” *Handelsblatt*, 12 februari, 2016. <https://global.handelsblatt.com/edition/367/ressort/politics/article/russian-prime-minister-syria-could-trigger-world-war>.

Ruslands optreden in bijvoorbeeld Syrië en tijdens de crisis in Oekraïne gezien worden als een poging om een onmisbare speler te worden binnen onderhandelingen over deze gebeurtenissen.

De structuur van het internationale systeem: unipolariteit versus multipolariteit

Het systeem van een unipolaire wereldorde wordt door Rusland al bekritiseerd sinds de operatie van de NAVO in Kosovo. Sindsdien groeit de kritiek tegen deze unipolaire wereldorde en de uitvoering van unilaterale acties zonder rekening te houden met de belangen van Rusland. In het Buitenlandbeleidsdocument van 2013 wordt de wereldorde beschreven als in overgang van unipolariteit naar multipolariteit. De economische crisis in 2008 voorgesteld wordt hier beschouwd als de oorzaak van de veranderde wereldorde. Dit is af te lezen uit het volgende citaat:

“Het belangrijkste kenmerk van het huidige stadium in de internationale ontwikkeling zijn diepe veranderingen in de geopolitiek, waarvan de globale financiële en economische crisis de katalysator werd. De internationale relaties ondergaan een overgangperiode, die de vorming van een polycentrische wereld inhoudt.”³⁵

De instelling van een multipolaire wereld houdt concreet in dat de dominantie van het Westen in de unipolaire wereld gedaan is. Dit is te vinden in het volgende citaat van het Buitenlandbeleidsdocument van 2013:

“De mogelijkheden van het historisch Westen om te domineren in de wereldeconomie en politiek blijven afnemen. [...] De overgang naar de voorhoede van de wereldpolitiek en economie van nieuwe spelers tegen de achtergrond van de aspiraties van westelijke staten om hun gebruikelijke positie te behouden gaat gepaard met de versterking van de globale concurrentie, wat zich uit in de groei van instabiliteit in internationale relaties.”³⁶

Door deze groeiende instabiliteit in heel de regio, kunnen de “traditionele militair-politieke unies geen weerstand bieden tegen het hele spectrum van de hedendaagse uitdagingen en bedreigingen die grensoverschrijdend zijn”³⁷. Er moet een einde komen aan het denken in termen van een blokken en er moet een overgang gebeuren naar het gebruik van “netwerk diplomatie” die gebaseerd is op “flexibele vormen van deelname aan multilaterale structuren met als doel het zoeken van oplossingen voor algemene opdrachten”³⁸.

Met het woord “flexibel” kan er gesproken worden van een soort coöperatie binnen internationale organisaties die gebaseerd is op de vrije keuze van de lidstaten. Dit zou betekenen dat Rusland kan meegaan in een beslissing die genomen werd in bijvoorbeeld de VN als het gunstig is, maar dat het ervoor kan kiezen om zijn eigen weg te gaan, wanneer dit niet het geval is.

³⁵ “Konceptija vnešnej politiki Rossijskoj Federacii (Het Buitenlandbeleidsconcept van de Russische Federatie).” *Het Ministerie van Buitenlandse Zaken van de Russisch Federatie*. 12 februari, 2013. http://archive.mid.ru//brp_4.nsf/0/6d84ddededbf7da644257b160051bf7f.

³⁶ Idem

³⁷ Idem

³⁸ Idem

Verder is het ook belangrijk om op te merken dat, volgens Rusland, bij een multipolaire wereld de VN en regionale organisaties een zeer belangrijke rol spelen in de internationale arena. Dit is zichtbaar in het volgende citaat:

“Onder omstandigheden van de decentralisatie van het globale leidinggevend systeem wordt haar regionaal niveau versterkt als basis – samen met de VN – van een polycentrisch model, dat de veelzijdigheid van de wereld weerspiegelt, haar heterogeniteit en veelzijdigheid. Nieuwe centra van economische groei en politieke invloed nemen steeds vaker en meer zelfverzekerd de verantwoordelijkheid van zaken in hun regio op zich. Regionale integratie wordt een doeltreffend instrument in het vergroten van het concurrentievermogen van haar deelnemers. Netwerk formats en verenigingen, handelsakkoorden en andere economisch afspraken, de versterking van de rol van regionale reserve valuta worden de factoren voor de versterking van de veiligheid en de financieel-economische stabiliteit.”³⁹

In dit citaat wordt duidelijk steun uitgedrukt voor multilaterale coöperatie en wordt de uitwerking van regionale integratie gezien als de bepalende factor voor de versterking van de globale economische stabiliteit. Dit hangt samen met de verklaring in het Buitenlandbeleidsdocument dat “de economische interdependentie van staten één van de kernfactoren is voor de ondersteuning van de internationale stabiliteit”⁴⁰.

Multilateraliteit en de versterking van regionale initiatieven en nieuwe economische grootmachten, worden gezien als een goede oplossing voor het verval van het voormalige unipolair systeem. Ook in militaire crisissituaties wordt samenwerking van de hele internationale gemeenschap benadrukt. Dit is te zien in het volgende citaat:

“Rusland gaat op zoek naar politieke, diplomatische oplossingen van regionale conflicten op basis van de collectieve acties van de internationale gemeenschap. Het gaat er van uit, dat de hedendaagse conflicten geen militaire oplossingen hebben en dat hun oplossing gezocht moet worden door de betrokkenheid van alle actoren in een dialoog en onderhandelingen, en niet door de isolatie van één van hen.”⁴¹

Hierbij wordt er duidelijk verwezen naar bepaalde unilaterale beslissingen van de Verenigde Staten en de NAVO zoals de interventie in Kosovo in 1999, de afzetting van Saddam Hoessein in Irak en die van Qadhafi in Libië. Vooral het gebruik van het Westen van het principe van de *responsibility to protect* als de reden om een interventie te beginnen in landen die lijden onder een binnenlands conflict wordt aangehaald. In de Russische perceptie leidt dit eerder tot de destabilisatie van een land. Dit is bijvoorbeeld de kritiek die Putin gaf aan de interventie van de NAVO in Libië, waarbij Qadhafi uiteindelijk vermoord werd en het land in de laatste jaren steeds meer destaliseerde. (Light 2015, 20)

Pragmatisme

Pragmatisme komt vaak terug in het benadrukken van wederzijds voordelige en gelijkwaardige relaties met grote spelers op het internationaal toneel, waaronder de Verenigde Staten en de Europese Unie.

³⁹ Idem

⁴⁰ Idem

⁴¹ Idem

Pragmatisme werd vanaf 2002 beschouwd als de te volgen strategie in internationale relaties in een verklaring van Putin aan het parlement dat “Ruslands buitenlandbeleid geheel pragmatisch zal zijn, gebaseerd op onze mogelijkheden en nationale belangen”⁴².

Ook in het Buitenlandbeleidsdocument van 2013 komen verwijzingen naar de pragmatische aanpak van het buitenlandbeleid terug. Dit is terug te vinden in het volgende citaat dat de houding van Rusland op de internationale arena uitlegt:

“[Rusland heeft als doel] om bilaterale en multilaterale relaties voor een wederzijds voordelige en gelijkwaardige partnerschap met buitenlandse staten, intergouvernementele verenigingen, internationale organisaties en fora op basis van principes van respect voor onafhankelijkheid en soevereiniteit, pragmatisme, transparantie, multivectorialiteit, voorspelbaarheid en de handhaving van de nationale prioriteiten te ontwikkelen.”⁴³

Over het algemeen uit het Russisch pragmatisme in dit document zich in termen van “multivectorialiteit”; “relaties die wederzijds voordelig zijn en gebaseerd op een gelijkwaardig partnerschap”; en “de bescherming van de nationale belangen op het internationaal toneel”⁴⁴. Het is belangrijk om op te merken dat deze pragmatische relaties een andere bijklank krijgen als het gaat om Russische relaties met de Verenigde Staten en de Europese Unie ten opzichte van Russische relaties met het GOS.

In de relaties van Rusland met de Verenigde Staten en de Europese Unie wordt vaak de gelijkwaardigheid van Rusland ten opzichte van deze actoren benadrukt⁴⁵. Pragmatisme dient hier als een instrument om op gelijke voet te staan met de grote wereldleiders en dus om mee te tellen als grootmacht. Het doel is dat de Russische nationale belangen niet langer genegeerd worden, zoals het geval was bij Kosovo, en dat Rusland meespeelt als een besluitvormer bij verschillende regionale en globale conflicten.

In Ruslands relaties met het GOS worden de relaties ook gedefinieerd als gebaseerd op “gelijkwaardigheid, wederzijds voordeel en respect voor elkaars belangen”⁴⁶. Deze gelijkwaardigheid wordt echter verbonden met de veronderstelling van “een gedeeld historisch verleden” een verbond dat zou moeten leiden tot een “intensivering van de integratieprocessen in het kader van het Gemeenebest der Onafhankelijke Staten”⁴⁷.

Ook het gebruik van de EEU, die moet dienen als “het model voor de regionale integratie” in de regio van het GOS, toont een volledig ander gebruik van pragmatisme ten opzichte van het GOS enerzijds en de VS en de EU anderzijds. Bij het GOS gaat het namelijk om het gebruik van de termen “wederzijds voordelig”, “gelijkwaardige relaties” en het vooruitzicht van een voordelig lidmaatschap aan de EEU

⁴² Putin, V.V. “Poslanie Federal’nomu Sobraniju Rossijskoj Federacii (Boodschap aan het Federaal Parlement van de Russische Federatie).” *Prezident Rossii*, 18 april, 2002.
<http://kremlin.ru/events/president/transcripts/21567>.

⁴³ “Konceptcija vnešnej politiki Rossijskoj Federacii (Het Buitenlandbeleidsconcept van de Russische Federatie).” *Het Ministerie van Buitenlandse Zaken van de Russisch Federatie*. 12 februari 2013.
http://archive.mid.ru//brp_4.nsf/0/6d84ddededbf7da644257b160051bf7f.

⁴⁴ Idem

⁴⁵ Idem

⁴⁶ Idem

⁴⁷ Idem

om aantrekkingskracht uit te oefenen op verdere integratie van de regio. In deze relaties is Rusland eerder *primus inter pares* dan een gelijke van deze landen.

Dit is een bepaalde *soft power* dat door Lankina & Niemczyk benoemd wordt als het gebruik van *politieke, bedrijfs- en economische netwerken en banden*. Hierbij worden politieke en economische banden tussen verschillende lidstaten van het GOS gebruikt om aantrekkingskracht uit te oefenen voor integratie projecten vanuit Rusland zoals de EEU. (Lankina & Niemczyk 2015, 107)

Het pragmatisme ten opzichte van de Verenigde Staten en de Europese Unie is dan weer eerder gericht op het beschermen van de Russische belangen in het buitenland, waaronder de Russische belangen in de regio van het GOS. Ook is het gericht op het verkrijgen van een gelijkwaardige status van grootmacht op het internationale toneel, waarin het de rol speelt van een belangrijke actor in een multipolair systeem.

2.1.3. Etatisme

Etatisme kan begrepen worden vanuit de term *soevereine democratie*, dat landen de vrijheid geeft om hun eigen (soevereine) weg naar democratie te vinden, waardoor ze het niet klakkeloos moeten overnemen van het Westerse concept (March 2012, 408). In de context van het Russisch buitenlandbeleid moet deze *soevereine democratie* volgens Lankina en Niemczyk gezien worden in de context van de afwijzing van Westerse dominantie en de vervanging ervan door Russische waarden (Lankina & Niemczyk 2015, 102)

Ook moet het gezien worden in de context van Rusland als een *status quo* macht die zich opwerpt als de beschermer van de gevestigde internationale orde en het internationaal recht. Een *status quo* macht beschermt wat is, maar brengt geen veranderingen aan. Volgens Margot Light treedt er in de periode voor en na de annexatie van de Krim een evolutie op van Rusland als een *status quo* macht naar een revisionistische macht die zich opwerpt als de beschermer van de internationale orde en het internationaal recht, naar een eerder revisionistische macht die veranderingen wil aanbrengen in het systeem (Light 2015, 27). Hier wordt verondersteld dat Rusland op dit moment nog een *status quo* macht is, maar in overgang naar een revisionistische.

Het primaat van soevereiniteit, territoriale integriteit en internationaal recht

Volgens Margot Light hecht het Russisch buitenlandbeleid sinds 1993 belang aan het primaat van het internationaal recht. Dit heeft als doel om de soevereiniteit en de territoriale integriteit van het land te beschermen. Deze thema's komen volgens haar vaak aan bod in de context van kritiek op het Westen, dat de soevereiniteit van andere landen ondermijnt en hun territoriale integriteit bedreigt door zich te bemoeien met de binnenlandse politiek van soevereine staten. (Light 2015, 15)

Het is belangrijk om op te merken dat "de verzekering van de veiligheid van het land, de bescherming en versterking van haar soevereiniteit en territoriale integriteit"⁴⁸ wordt genoemd als het allereerste doel. Het belang dat gehecht wordt aan deze twee punten uit zich in het vervolg van het document in de aandacht voor het belang van het internationaal recht. Dit wordt vaak geplaatst tegenover het gebrek aan belang dat gegeven wordt aan internationaal recht door het Westen. Hierbij gaat het vooral om de misbruik door de VN van onder ander het principe van de *responsibility to protect* en *soft power*.

Kritiek op misbruik van het principe van de *responsibility to protect* kan gevonden worden in het volgende citaat:

⁴⁸ Idem

“Een gevaar voor de internationale vrede en stabiliteit wordt voorgesteld door pogingen om crisissen op te lossen met het toepassen van unilaterale maatregelen, sancties en andere maatregelen met een sterke invloed, waaronder het gebruik van gewapende agressie, buiten het kader van de VN. [...] Een willekeurige interpretatie van zijn resoluties [van de VN Veiligheidsraad] wordt toegelaten en in afzonderlijke gevallen werd er een concept uitgevoerd, dat gericht was op de omverwerping van de wettelijke macht in soevereine staten onder de leuze van de bescherming van de burgerbevolking.”⁴⁹

De VN wordt voorgesteld als het kader waarin de rest van de wereld moet opereren. De principes voorgesteld door de VN moeten volgens Rusland “onveranderlijk” blijven. Een andere interpretatie hiervan wordt niet toegelaten. Hierbij is het wel opmerkelijk dat Rusland ook het principe van *responsibility to protect* heeft gebruikt tijdens de annexatie van de Krim. De redenering hierachter was dat het dezelfde situatie vormde als tijdens de NAVO interventie in Kosovo in 1999, die er gekomen was na een grootschalige humanitaire crisis in het land. De NAVO daarentegen is een andere mening aangedaan en stelt dat er geen sprake was van een humanitaire crisis in de Krim⁵⁰.

De kritiek tegen het gebruik van *soft power* vindt dan weer een uiting in het volgende citaat:

“Versterking van de globale concurrentie en de opstapeling van het crisispotentiaal leidt tot het risico van soms destructief en illegaal gebruik van soft power en concepten van mensenrechten met als doel om politieke druk uit te oefenen op soevereine staten, zich te mengen in hun binnenlandse zaken, de situatie aldaar te destabiliseren, de maatschappelijke mening en bewustzijn te manipuleren, waaronder binnen het kader van de financiering van humanitaire projecten en projecten verbonden met de bescherming van mensenrechten in het buitenland.”⁵¹

Hierbij wordt er ook verwezen naar de kleurenrevoluties. Deze revoluties werden door Rusland gezien als geleid en gesteund vanuit het Westen en leidden tot een paar restrictieve wetten tegen onder andere NGO's die vanuit het buitenland gefinancierd werden. (Trenin 2015, 31)

Volgens Richard Sakwa hangt deze bijzondere aandacht voor het internationaal recht vast aan een soort van *binnenlands dualisme*, dat bestaat uit een staat die gebaseerd is op een rechtsstaat aan de ene kant en een staat die wordt beïnvloedt door informele netwerken aan de andere kant. Het gebruik van internationaal recht in het Russisch buitenland beleid zou dan de tegenhanger zijn van de constitutionele staat in het binnenland. (Sakwa 2015, 68) Dit uit zich in een soort van neo-revisionisme.

Neo-revisionisme mag niet verward worden met het revisionisme, dat het internationale systeem volledig wil veranderen, maar is in wezen een combinatie van *status quo* denken en *revisionisme*. Dit wil concreet zeggen dat Rusland weinig initiatief toont om nieuwe normen te creëren, maar dat het zich eerder opstelt als de verdediger van de bestaande normen. De meeste belangrijke zijn de

⁴⁹ Idem

⁵⁰ “NATO-Russia relations: the facts.” *North Atlantic Treaty Organization*, 17 december, 2015.
http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_111767.htm#Myths.

⁵¹ “Konceptija vnešnej politiki Rossijskoj Federacii (Het Buitenlandbeleidsconcept van de Russische Federatie).” *Het Ministerie van Buitenlandse Zaken van de Russisch Federatie*. 12 februari, 2013.
http://archive.mid.ru//brp_4.nsf/0/6d84ddededbf7da644257b160051bf7f.

prerogatieven van de VN en de privileges van de vijf permanente leden van de VN Veiligheidsraad. Volgens Sakwa gaat het dus niet om een normenstrijd met het Westen. Het biedt eerder een kader om kritiek te geven op het Westen, en dan vooral hun democratisch fundamentalisme, gebrek aan respect voor de soevereiniteit van andere staten, interventies in staten en hun cultureel verval. (Sakwa 2015, 78)

2.2. Het Nationale Veiligheidsdocument (2015)

Het Nationale Veiligheidsdocument is het meest recente beleidsdocument en dateert van 31 december 2015. Het is vooral interessant om te bestuderen aangezien het opgesteld is na de annexatie van de Krim, wat volgens Margot Light een nieuwe periode inluidde in Ruslands houding op het internationale toneel. Dit hield volgens haar een verandering in van een *status quo macht* naar een *revisionistische macht*. (Light 2015, 27)

Het is belangrijk om op te merken dat het Nationaal Veiligheidsdocument in tegenstelling tot het Buitenlandbeleidsdocument niet alleen gericht is op het buitenlandbeleid. In het document worden de nationale belangen en prioriteiten uit te doeken gedaan op het vlak van binnenlandse en buitenlandse politiek met als doel om de nationale veiligheid van Rusland te versterken.⁵² Het gaat hierbij over verschillende politieke en maatschappelijke sferen die samenwerken.

Het document bestaat uit zes delen: (1) algemene bepalingen; (2) Rusland in de hedendaagse wereld; (3) Nationale belangen en strategische nationale prioriteiten; (4) de verzekering van de nationale veiligheid; (5) organisationele, wet- en regelgeving en informatie basissen voor de realisatie van de huidige strategie; en (6) basis kenmerken van een staat van nationale veiligheid.⁵³

In het eerste deel *Algemene bepalingen* wordt uitgelegd waarvoor het beleidsdocument dient. In het volgende citaat wordt het document als volgt voorgesteld:

“Het is het basisdocument voor de strategische planning, die de nationale belangen, strategische, nationale prioriteiten van de Russische Federatie, de opdrachten en maatregelen op het gebied van binnenlandse en buitenlandse politiek bepaalt. Het is gericht op de versterking van de nationale veiligheid van de Russische Federatie en de verzekering van een gestage ontwikkeling van het land in een lange termijn perspectief.”⁵⁴

In het tweede deel *Rusland in de hedendaagse wereld* wordt de plaats van Rusland geïdentificeerd na belangrijke veranderingen op het internationaal toneel. Er wordt gesteld dat Rusland na zijn aanvaring met het Westen over de annexatie van de Krim duidelijk een “sterke basis heeft gecreëerd voor de verdere groei van de economische, politieke, militaire en spirituele capaciteit van de Russische Federatie” en dat haar rol in de nieuwe polycentrische wereld aan het vergroten is.⁵⁵

In het derde deel worden de nationale belangen en prioriteiten uit de doeken gedaan. Opmerkelijk is wel dat het vooral gaat om binnenlandse nationale belangen zoals het beschermen van de

⁵² “Ukaz Prezidenta Rossijskoj Federacii ot 31 dekabnja 2015 goda N 683 “O Strategii nacional’noj bezopasnosti Rossijskoj Federacii” (Decreet van de president van de Russische Federatie op 31/12/2015 n. 683: ‘Over de strategie van de nationale veiligheid van de Russische Federatie’). *Rossijskaja Gazeta*, 31 december, 2015. <http://www.rg.ru/2015/12/31/nac-bezopasnost-site-dok.html>.

⁵³ Idem

⁵⁴ Idem

⁵⁵ Idem

soevereiniteit en de territoriale integriteit van Rusland en het verhogen van de levenskwaliteit van haar burgers. Het enige doel dat gericht is op het buitenland is “de consolidatie voor de Russische Federatie van een status als wereldmacht (deržava), wiens activiteit gericht is op het behouden van een strategische stabiliteit en wederzijds voordelige partner relaties in de omstandigheden van een polycentrische wereld”.⁵⁶

In het vierde deel, *De verzekering van de nationale veiligheid*, wordt gesteld dat de staat van nationale veiligheid afhankelijk is van de realisatie van bepaalde nationale prioriteiten en de effectiviteit van het functioneren van het nationaal veiligheidssysteem. Deze prioriteiten zijn het opstellen van gunstige omstandigheden voor het uitbouwen van een globale en dynamische sociaaleconomische ontwikkeling van de Russische Federatie en de verzekering van haar militaire veiligheid. De militaire politiek die wordt uitgebouwd om de nationale veiligheid te verzekeren is dan weer gebaseerd op het zich weerhouden van kostelijke militaire conflicten en is vooral gefocust op de bescherming van de staat zelf.⁵⁷

In het vijfde deel wordt de organisatie van de uitvoering van de strategie uitgelegd. De uitvoering van de strategie zal gebeuren “door een gezamenlijke actie van alle elementen van het systeem onder leiding van de president van de Russische Federatie en door de coördinerende rol van de Veiligheidsraad van de Russische Federatie”⁵⁸. Het is opmerkelijk dat in een document dat alle sferen van de Russische politiek en maatschappij omvat het leiderschap van Putin nog altijd als eerste vermeld wordt.

Het zesde deel van het document omvat de verschillende kenmerken van een staat van nationale veiligheid voor Rusland. Hierbij ligt de nadruk vooral op een goede werking en groei van de economie, de tevredenheid van de burgers en een goede werking van de militaire organisaties.⁵⁹ In dit deel wordt er niet gesproken van de noodzaak tot het worden van een grootmacht, of de uitbreiding van Rusland in de regio van het GOS, maar gaat vooral over de ontwikkeling van Rusland zelf.

Een verdere analyse van dit document focust op het gebruik van elementen van de nieuwe triade in dit beleidsdocument. Om vergelijking makkelijker te maken wordt dezelfde opdeling gevolgd als bij het Buitenlandbeleidsdocument van 2013. Deze opdeling is gebaseerd op de identificatie van Margot Light van zes steeds terugkerende thema’s in Russische beleidsdocumenten. (Light 2015, 15-18) Deze terugkerende thema’s worden opgedeeld onder de drie verschillende lemma’s *patriotisme*, *macht* en *etatisme*.

Onder het lemma patriotisme worden *de relaties met het GOS* onderzocht, met een bijzondere aandacht voor de Russische houding ten opzichte van de landgenoten (sootečestvenniki), de Russische taal en cultuur. Onder het lemma macht worden de volgende thema’s onderzocht: *de internationale status van Rusland*; en *de structuur van het internationaal systeem: unipolariteit versus multipolariteit*. Onder het laatste lemma etatisme wordt *het primaat van soevereiniteit, territoriale integriteit en internationaal recht* bestudeerd. *De bedreigingen voor Rusland* komen doorlopend in de analyse aan bod.

⁵⁶ Idem

⁵⁷ Idem

⁵⁸ Idem

⁵⁹ Idem

2.2.1. Patriottisme

In het Nationale Veiligheidsdocument van 2015 vindt patriottisme vooral zijn uiting in de uitwerking van een Russisch cultureel systeem. Russische normen en waarden worden duidelijk vermeld en hun belang voor de interne stabilisatie van Rusland wordt benadrukt. Daarbij krijgen zowel deze culturele normen en waarden, als de Russische taal en geschiedenis een belangrijke rol in de relaties met het GOS en in het versterken van het imago van Rusland in het buitenland.

De relaties met het GOS

In de relaties met het GOS wordt vooral de nadruk gelegd op het verspreiden van de Russische taal in deze regio. Hierbij vormt het “de basis voor integratieprocessen in de post-Sovjet ruimte en een instrument om een antwoord te bieden aan de linguïstische en culturele noden van *landgenoten* (sootečestvenniki) in het buitenland.”⁶⁰ Om dit te realiseren wordt er gesproken van de creatie van verschillende programma’s om de Russische taal en cultuur in de landen van het GOS te ondersteunen “met als doel om het Euraziatische integratieproces te versnellen”.⁶¹ Ook op het gebied van wetenschap en onderwijs speelt cultuur een belangrijke rol inzake relaties met het GOS. Hierbij gaat het vooral om de “export van onderwijs diensten om de aantrekkelijkheid van onderwijs in het Russisch te doen stijgen op de wereldmarkt van onderwijsdiensten”⁶².

Tenslotte wordt er ook gesproken over het gebruik van cultuur en taal in bilaterale en multilaterale contacten met internationale partners en dus ook bij lidstaten van het GOS. Verder in het Nationale Veiligheidsdocument worden relaties met deze regio genoemd als één van de kernbelangen van het Russisch buitenlandbeleid. Hierbij gaat het om de ontwikkeling van “regionale en subregionale integratie en coördinatie op het niveau van de staten van het GOS en op het niveau van de Collectieve Veiligheidsorganisatie en de EEU.”⁶³

In deze integratieprocessen speelt de versterking van de Russische cultuur en haar positief imago in deze landen een grote rol. Hoe de Russische cultuur vorm krijgt en op welke manier ze een invloed gaat uitoefenen op de post-Sovjet regio wordt behandeld in het volgende deel over *De bescherming van de Russische landgenoten en de verspreiding van de Russische taal en cultuur*.

De bescherming van Russische landgenoten en de verspreiding van de Russische taal en cultuur

Zoals al eerder vermeld speelt de verspreiding van de Russische taal een belangrijke rol in de integratieprocessen in de post-Sovjet regio. In het Nationaal Veiligheidsdocument wordt het ook gezien als een middel om de taal- en culturele noden van de landgenoten in het buitenland te bevredigen. Om deze verspreiding van taal en cultuur mogelijk te maken wordt er dan ook voorzien in de creatie van bepaalde programma’s die onderwijs van de Russische taal en cultuur moeten ondersteunen in de lidstaten van het GOS. De verspreiding van de taal zou dienen als een versnellingsmechanisme voor Euraziatische integratie.⁶⁴

Vooraleer deze verspreiding echter kan gebeuren, is er een duidelijk Russische cultureel model nodig om te kunnen onderwijzen. Dit is te vinden in het volgende citaat:

⁶⁰ Idem

⁶¹ Idem

⁶² Idem

⁶³ Idem

⁶⁴ Idem

“[De versterking van de nationale veiligheid inzake cultuur bevordert] de creatie van een systeem van spirituele, morele en patriottische opvoeding van burgers, de invoering van principes van spirituele en morele ontwikkeling in het onderwijssysteem, jeugd- en nationale politiek en de uitbreiding van culturele en educatieve activiteiten.”⁶⁵

In het deel *Rusland in de huidige wereld* wordt er gesproken over de recente heropleving van traditionele Russische spirituele en normatieve waarden. Deze heropleving is volgens het Nationale Veiligheidsdocument van 2015 te wijten aan “de creatie van een stevige basis voor de verdere groei van het economische, politieke, militaire en spirituele potentieel van de Russische Federatie en de vergroting van haar rol bij de vorming van een polycentrische wereld”.⁶⁶

De recente heropleving van de traditionele Russische normen en waarden wordt in dit document voorgesteld als de vorming van een gemeenschappelijk Russisch cultureel model van normen en waarden. Dit gemeenschappelijk cultureel model omvat waarden zoals “de vrijheid en onafhankelijkheid van Rusland, humanisme, internationale vrede, de eenheid van de cultuur van het multinationale volk van de Russische Federatie, respect voor familie en confessionele tradities en patriottisme”.⁶⁷

Het gaat hierbij dus om de creatie van een cultureel model waar alle Russen van gelijk welke etnische of religieuze afkomst zich in kunnen vinden. Dit lijkt te wijzen op de vorming van een Russische nationaal idee, dat in het Nationaal Veiligheidsdocument wordt bestempeld als een “algemene Russisch nationale identiteit”. Deze algemene identiteit wordt gevormd vanuit “een historisch gegroeid systeem van uniforme spirituele normatieve en cultureel-historische waarden en de oorspronkelijke cultuur van het multinationaal volk van de Russische Federatie als een onafscheidelijk deel van de Russische cultuur”.⁶⁸

De algemeen Russische waarden die hierbij worden geïdentificeerd zijn: “het primaat van het spirituele boven het materiële; de bescherming van het mensenleven; de rechten en vrijheden van de mens; het gezin; scheppend werk; het dienen van het vaderland; de normen van moraal; humanisme; liefdadigheid; rechtvaardigheid; wederzijdse hulp; collectivisme; de historische eenheid van het Russische volk; en de continuïteit van de geschiedenis van ons vaderland”.⁶⁹

Opmerkelijk bij deze algemene Russische waarden is de aanwezigheid van de waarden van het collectivisme, het dienen van het vaderland en de eenheid van het Russische volk. Deze waarden doen denken aan de oude triade van Tsaar Nikolaas I, namelijk: orthodoxie (collectivisme), autocratie (het dienen van het vaderland) en nationalisme (de eenheid van het Russische volk). Deze oude triade vormde de basis voor het officieel nationalisme in het Russische rijk (Cannady & Kubicek 2014, 3).

Een andere overeenkomst met het officiële nationalisme is de nadruk die gelegd werd op het onderwijzen van deze waarden in school. Tsaar Nikolaas I geloofde dat de manier om revolutionaire ideeën te onderdrukken, het onderwijzen was in de juiste normen en waarden, die gedefinieerd zouden worden door de staat (Cannady & Kubicek 2014, 4) In het Nationaal Veiligheidsdocument van

⁶⁵ Idem

⁶⁶ Idem

⁶⁷ Idem

⁶⁸ Idem

⁶⁹ Idem

2015 wordt de creatie van een “spirituele, normatieve en patriottische opvoeding van burgers” ook voorgesteld als een manier om jongeren te onderwijzen in de Russische normen en waarden en om de eenheid van de Russische bevolking te vergroten.⁷⁰

2.2.2. Macht

In het Nationale Veiligheidsdocument van 2015 wordt Rusland meermaals beschouwd als een grootmacht die een belangrijke plaats heeft ingenomen op het internationaal toneel. De taal van Rusland ten opzichte van andere landen is dan ook veel assertiever dan in het Buitenlandbeleidsdocument van 2013.

De internationale status van Rusland

In het Nationaal Veiligheidsdocument van 2015 wordt “de versterking van Rusland als één van de leidende grootmachten” genoemd als een nationaal belang⁷¹. Uit deze woordkeuze kan geconcludeerd worden dat Rusland zichzelf al ziet als een leidende grootmacht. Dit wordt verder bevestigd in het deel *Rusland in de huidige wereld*.

Hierin wordt Rusland voorgesteld als een sterke staat die in tijden van uitdagingen van het Westen het hoofd heeft kunnen bieden aan deze uitdagingen zoals bijvoorbeeld de Westerse sancties. Dit is duidelijk zichtbaar in het volgende citaat:

“Rusland toonde haar capaciteit om haar soevereiniteit, onafhankelijkheid, staats- en territoriale integriteit, alsook de bescherming van rechten van landgenoten in het buitenland te verzekeren. Er ontstond een rol voor de Russische Federatie in de oplossing van zeer belangrijke internationale problemen, het oplossen van militaire conflicten, de verzekering van de strategische stabiliteit en het primaat van het internationaal recht in intergouvernementele relaties.”⁷²

Dit citaat bevat duidelijke verwijzingen naar Ruslands optreden in Oekraïne en de aanwezigheid van Rusland in Syrië. In al deze conflict situaties heeft Rusland zich laten gelden als een onmisbare actor. Deze belangrijke rol kwam er uiteraard pas nadat Rusland de spanning in deze conflicten had opgedreven bijvoorbeeld door de annexatie van de Krim of de bombardementen in Syrië die de positie van president Assad veiliggesteld heeft en aldus tot een patstelling in dat conflict geleid heeft.

De structuur van het internationaal systeem: unipolariteit versus multipolariteit

In de context van de structuur van het internationaal systeem legt Rusland in het Nationaal Veiligheidsdocument van 2015 nog steeds de nadruk op een multipolaire wereldorde. Hierbij gaat het vooral over de gevolgen die de vorming van een multipolaire wereld heeft en, meer bepaald, het verval van de unipolaire wereld.

Het multipolaire model heeft als gevolg voor de internationale politiek dat het samen gaat met “de groei van globale en regionale instabiliteit”. Deze instabiliteit omvat het ontstaan van conflicten, die een gevolg zijn van “de ongelijke wereldontwikkeling, een verdieping van de kloof in welvaart tussen landen, een strijd om financiële middelen, toegang tot verkoopmarkten en controle over transportaders.” Aangezien deze gevolgen vooral verbonden zijn met economische factoren is de verbetering van economische banden en de versterking van Ruslands eigen economie de manier om

⁷⁰ Idem

⁷¹ Idem

⁷² Idem

stabiliteit te bewaren binnen deze nieuwe internationale wereldorde, die gebaseerd is op veel verschillende centra van economische en politieke invloed.⁷³

Ook wordt er verwezen naar de toenemende concurrentie op het vlak van waardenmodellen, wetenschappelijke en technische potentialen, die er toe leidt dat “in de strijd om invloed in de internationale arena een heel spectrum van politieke, financieel-economische en informatie middelen worden betrokken”.⁷⁴ Hierbij wordt er verwezen naar de toenemende concurrentie in waarden van Rusland met het Westen en de inmenging van het Westen in de post-Sovjet regio in veel verschillende sferen.

De versterking van Rusland binnen deze multipolaire wereldorde heeft dan weer, volgens het Nationaal Veiligheidsdocument van 2015 als gevolg dat de Verenigde Staten de versterking van Ruslands rol binnen de multipolaire wereldorde willen verhinderen. Dit is af te lezen uit het volgende citaat:

“Het voeren door de Russische Federatie van een onafhankelijk buitenlands en binnenlandsbeleid wekt tegenwerking op langs de kant van de Verenigde Staten en haar bondgenoten, die ernaar streven om hun dominantie in de wereld te behouden. De door hen gerealiseerd politiek van het tegenhouden van Rusland uit zich in politieke, economische, militaire en informatie maatregelen.”⁷⁵

Dit verwijst onder andere naar de economische sancties die het Westen tegen Rusland heeft ondernomen. Vanuit deze druk van het Westen op Rusland wordt de nieuwe bedreiging voor de nationale veiligheid uitgedrukt. Deze dreigingen omvatten: de opkomst van nieuwe regionale conflicten, inmenging van buitenlandse staten in binnenlandse kwesties van de Russische Federatie, het gebrek aan principes van “gelijke en ondeelbare veiligheid”, nieuwe wapenwedlopen onder andere bij de NAVO, het behoud van de benadering van internationale problemen vanuit twee blokken (het Westen en het Oosten), de verhindering van Euraziatische integratie van het Westen (zoals de “onconstitutionele” machtswissel in Oekraïne), enzovoort.⁷⁶

Pragmatisme

Pragmatisme uit zich in het Nationaal Veiligheidsdocument van 2015 in de nadruk die gelegd wordt op het voeren van een “open, rationeel en pragmatisch buitenlandbeleid”. Een belangrijke bijgedachte die hierbij geformuleerd wordt is dat dit pragmatische buitenlandbeleid dient om Ruslands nationale belangen te beschermen en toch “kostelijke confrontaties uit te sluiten”.⁷⁷

De verzekering van de Russische nationale belangen wordt gezien als de manier om een actief buitenlandbeleid te vormen dat gericht is op: “de creatie van een stabiel en sterk systeem van internationale relaties en dat gebaseerd is op principes van gelijkwaardigheid, wederzijds respect, niet-inmenging in binnenlandse zaken van staten, wederzijds voordelige samenwerking, en politieke oplossingen voor globale en regionale crisissen”.⁷⁸

⁷³ Idem

⁷⁴ Idem

⁷⁵ Idem

⁷⁶ Idem

⁷⁷ Idem

⁷⁸ Idem

De nadruk die gelegd wordt op gelijkwaardige relaties en wederzijds voordelige samenwerking keert ook terug als het gaat om relaties met de Europese Unie en de Verenigde Staten. Bij de relaties met de Europese Unie gaat het vooral om de harmonisatie van integratie processen in de post-Sovjet regio en de vorming van een collectief veiligheidssysteem dat ook Rusland moet omvatten.⁷⁹ Deze “harmonisatie van integratieprocessen” doelt ongetwijfeld op de integratie binnen de EEU ten opzichte van die van de Europese Unie. Tot hiertoe sloten deze twee integratieprocessen integratie elkaar uit.

Als het gaat om relaties met de Verenigde Staten wordt er gefocust op de vorming van een “volwaardig” partnerschap dat gebaseerd is op overeenkomstige belangen “rekening houdend met de aanzienlijke invloed van de Russisch-Amerikaanse relaties op de toestand van de internationale situatie in zijn geheel”⁸⁰. Een dergelijke formulering wijst erop dat Rusland zich op gelijke voet zet met Amerika en dit ook wil bevestigen in de vorm van hun relaties. Dit zou gebaseerd worden op wederzijds pragmatisme, waarbij er enkel gekeken zal worden naar overeenkomstige belangen. Het bestempelen van het toekomstige partnerschap als “volwaardig” wijst erop dat Rusland niet langer genoeg zal nemen met een mindere positie binnen het Amerikaans buitenlandbeleid dan dat van een gelijkwaardige partner.

Relaties met het GOS hebben in het Nationaal Veiligheidsdocument wat aan pragmatisme ingeboet. In het begin van het deel *Strategische stabiliteit en gelijkwaardige strategische partnerschap* komt wel een algemene formule voor over het belang van een buitenlandbeleid dat gestoeld is op “principes van gelijkwaardigheid, wederzijds respect, niet-inmenging in de binnenlandse zaken van staten, een wederzijds voordelig partnerschap en de politieke regeling van crisissituaties”⁸¹. Het is opmerkelijk dat deze formule enkel gebruikt als er wordt verwezen naar relaties met de EU en de VS, en dus niet als het gaat over relaties met het GOS en het integratie project van de EEU. Er wordt meer aandacht besteedt aan de manier waarop deze integratie tot stand moet komen, namelijk door middel van de verspreiding van de Russische taal en cultuur⁸².

De assymetrische manier waarop er gebruik wordt gemaakt van deze termen ten opzichte van de EU en de VS enerzijds en het GOS anderzijds, doet vermoeden dat Rusland de landen van het GOS niet ziet als onafhankelijke actoren zoals bijvoorbeeld de EU. Het plaatst zichzelf boven deze staten als de beheerder van het integratieproject dat onvermijdelijk een plaats zal hebben in de regio.

Er kan gesteld worden dat Rusland door zijn herwonnen status op het internationale toneel zich openlijker de status van de beheerder van het integratieproject aanmeet. Hierbij kan er gesteld worden dat Rusland inderdaad eerder *soft coercion* (zachte dwang) aanwendt om aantrekkingskracht uit te oefenen op de landen van de post-Soviet regio, dan *soft power*. Bij *soft coercion* wordt niet alleen geteerd op de aantrekkingskracht van Rusland, maar ook bepaalde technieken gebruikt om deze aantrekkingskracht te vergroten.

Deze technieken omvatten: (1) de beeldvorming van Rusland als een grootmacht; (2) het gebruik van propaganda netwerken en organisaties in het GOS; (3) de exploitatie van historische en economische banden; (4) het gebruik van media; en (5) de exploitatie van de zwaktes van het Westen (Lankina & Niemczyk 2015, 111). Vooral de beeldvorming van Rusland als grootmacht speelt hier een belangrijke

⁷⁹ Idem

⁸⁰ Idem

⁸¹ Idem

⁸² Idem

rol, aangezien het alle andere strategieën bepaalt. Rusland wordt duidelijk voorgesteld als de grote speler in de regio, die juist door zijn grootmacht status zo aantrekkelijk is voor andere landen. De status van grootmacht brengt namelijk niet alleen militaire macht met zich mee, maar geeft ook de perceptie van een sterke economie en de notie dat het land wordt bestuurd door een gerespecteerd en efficiënte leider (Lankina & Niemczyk 2015, 104).

2.2.3. Etatisme

Het primaat van soevereiniteit, territoriale integriteit en internationaal recht

De eerste verwijzing naar soevereiniteit en territoriale integriteit is zeer triomfantelijk. In het deel onder de titel *Rusland in de huidige wereld* komt namelijk het volgende citaat voor:

“Rusland demonstreerde de capaciteit om de soevereiniteit, de onafhankelijkheid, de staats- en territoriale integriteit en de bescherming van de rechten van landgenoten (sootečestvenniki) te verzekeren.”⁸³

Rusland wordt afgebeeld als een land dat onder buitenlandse druk nog altijd in staat is om zijn eigen bevolking en staatsgrenzen te beschermen. Er wordt hier ook verwezen naar de annexatie van de Krim na de machtsovername in Kiev door een prowesterse regering. Ruslands reactie hierop wordt voorgesteld als een succesvolle manier om zijn eigen bevolking en staatsgrenzen te beschermen.

De triomfantelijke houding van Rusland ten opzichte van dit gebeuren hangt vast met een kritische houding ten opzichte van het Westen. Zo wordt de steun van de VS en de Europese unie aan de machtswissel in Kiev gezien als een poging om “integratieprocessen in de Euraziatische regio te verhinderen en een negatieve invloed uit te oefenen op de realisatie van de Russische nationale belangen”⁸⁴. Dit heeft, volgens het Nationaal Veiligheidsdocument, geleid tot “een blijvende bron van instabiliteit in Europa rechtstreeks aan de grenzen van Rusland”⁸⁵.

Behalve deze kritiek op de Westerse inmenging in de crisis in Oekraïne wordt er ook verwezen naar de bedreigingen die uitgaan van de NAVO. Deze bedreiging zijn: (1) het verbreken van de normen van het internationaal recht; (2) de militaire activiteit van NAVO landen; (3) de verdere uitbreiding van de alliantie; en (5) de toenadering van militaire infrastructuur van de NAVO tot de Russische grenzen⁸⁶. Een terugkerend thema hierin is de beschuldiging dat de NAVO haar globale functies realiseert door normen van het internationaal recht te verbreken en dat de militaire uitbreiding van de NAVO aan Russische grenzen een grote bedreiging vormt voor Rusland.

Dit doet denken aan wat Marie Mendras het “syndroom van de belegerde vesting” noemt. Dit syndroom houdt in dat Rusland afgebeeld wordt als een belegerde vesting die bedreigd wordt door een vijandige buitenlandse actor, in dit geval het Westen. Dit zorgt er op het buitenlands toneel voor dat de Westerse wereldhegemonie afgebeeld wordt als een bedreiging voor Rusland. Dit uit zich concreet in de assertieve houding van Rusland op het buitenlands toneel en een gretig gebruik van zijn veto macht in de VN Veiligheidsraad, waar het een permanent lid is. Een dergelijke strategie zorgt voor een steeds isolatie van Rusland. (Mendras 2015, 82-83)

⁸³ Idem

⁸⁴ Idem

⁸⁵ Idem

⁸⁶ Idem

Deze assertieve houding vindt een verdere toepassing in de tactiek van het Kremlin om in crisis situaties de spanning op te drijven zodat er een dreiging ontstaat van een mogelijke oorlog, zoals bijvoorbeeld in de recente crisis in Oekraïne. Mendras begrijpt deze tactiek als een strategie om door het Westen gezien te worden als een macht “die niet genegeerd kan worden”. Door zich op deze manier te laten gelden op het internationale toneel kan Rusland zich profileren als grootmacht. (Mendras 2015, 84)

In het Nationaal Veiligheidsdocument wordt een algemene oplossing voorgesteld om Rusland te beschermen tegen binnenlandse en buitenlandse dreigingen. Deze oplossingen worden opgelijst in het volgende citaat:

“Om dreigingen aan de nationale veiligheid te voorkomen focust de Russische Federatie zijn inspanningen op de versteviging van de binnenlandse eenheid van de Russische maatschappij, verzekeringen van sociale stabiliteit, interetnische akkoorden en religieuze verdraagzaamheid, alsook het verwijderen van structurele disbalansen in de economie en haar modernisatie en de vergroting van de defensiecapaciteiten van het land.”⁸⁷

Uit dit citaat valt af te leiden dat de Russische Federatie eerder op zichzelf terugplooit. Om Rusland te beschermen tegen dreigingen wordt de nadruk gelegd op het creëren van eenheid binnen het land, de versterking van de economie en het leger. Belangrijk hierbij is dat het Nationaal Veiligheidsdocument de oplossing niet ziet in een imperialistische expansietocht. Rusland is eerder in zichzelf gekeerd en gefocust op de eigen ontwikkeling. Het moet wel opgemerkt worden dat in het gehele document wel meerdere malen belang wordt gehecht aan de integratie van de landen van het GOS in de EEU en de verspreiding van de Russische cultuur en taal in deze regio.

De combinatie van het syndroom van de belegerde vesting met het belang dat gehecht wordt aan de ontwikkeling van een Russisch waardenmodel doet vermoeden dat Rusland eerder in de richting van een revisionistische macht aan het evolueren is. Het document biedt een alternatief model aan ten opzichte van dat van het Westen. Dit volgt de stelling van Margot Light dat Rusland na de annexatie van de Krim zich eerder een revisionistische houding heeft aangemeten. Volgens haar gaat het niet om een soort van conservatisme in zake internationaal recht, maar eerder om een duidelijke poging om veranderingen aan te brengen in het internationale systeem. (Light 2015, 27)

2.3. Vergelijking van de beleidsdocumenten

Voor deze analyse van beleidsteksten werd gekozen voor het Buitenlandbeleidsdocument van 2013 en het Nationaal Veiligheidsdocument van 2015 omwille van twee redenen. Ten eerste geeft het een goed beeld van het Russisch buitenlandbeleid voor de gebeurtenissen op Euromaidan en het Russische buitenlandbeleid na de annexatie van de Krim. De vergelijking van deze twee documenten kan bepalen of er werkelijk een breukmoment zichtbaar was na de annexatie van de Krim in het Russisch buitenlandbeleid.

Ten tweede geeft het Nationaal Veiligheidsdocument ook een goed beeld van de binnenlandse situatie in Rusland. Deze extra binnenlandse dimensie geeft een vollediger beeld van de huidige toestand van Rusland op het internationaal toneel, aangezien binnenlandse zaken in Rusland vaak gelinkt zijn aan buitenlandse zaken. Dit sluit aan bij de stelling van Marie Mendras dat het recente buitenlandbeleid van Putin eerder gefocust is op de consolidatie van zijn bewind, waardoor het conservatieve

⁸⁷ Idem

binnenlandbeleid verbonden wordt met een assertief en, in bepaalde gevallen, zelfs een agressief buitenland beleid (Mendras 2015, 93).

2.3.1. Patriottisme

Patriottisme werd in beide beleidsdocumenten onderzocht vanuit de relaties met het GOS enerzijds en de bescherming van Russische landgenoten en de verspreiding van de Russische taal en cultuur anderzijds.

In het Buitenlandbeleidsdocument van 2013 vinden de relaties met het GOS vooral uiting in het belang van een verdieping van de integratie omwille van “een gedeelde historische erfenis” en voormalige economische banden. Het gaat hierbij om gelijkwaardige en wederzijds voordelige relaties, waarbij de soevereiniteit van de verschillende partijen behouden blijft.

Een belangrijk kanttekening hierbij is wel de nadruk die gelegd wordt op de bescherming van de rechten van de landgenoten in het buitenland en hun “opleidings-, taal-, sociale, arbeids-, humanitaire en andere rechten en vrijheden”. De bescherming van de rechten van de landgenoten is vooral belangrijk voor de Russische Federatie aangezien zij worden beschouwd als een partner “in de verspreiding van de Russische taal en cultuur”. Om de Russische landgenoten in deze taken te ondersteunen wordt de creatie van organisaties voorzien om “hun rechten in het buitenland te verzekeren, de etnoculturele identiteit van de Russische diaspora en haar band met het historisch moederland te bewaren.”⁸⁸

In het Nationaal Veiligheidsdocument van 2015 wordt er nog steeds een grote nadruk gelegd op de noodzaak van een verdieping van de integratie in de regio van het GOS. Hierbij wordt er wel een duidelijke strategie voorgesteld om tot deze verdieping van integratie te geraken. Zo wordt de verspreiding van de Russische taal en cultuur gezien binnen de landen van het GOS als de manier om “het Euraziatische integratieproces te versnellen”⁸⁹.

Om de Russische taal en cultuur te verspreiden wordt er in het Nationaal Veiligheidsdocument niet meer gesproken over de creatie van organisaties om landgenoten te ondersteunen, maar eerder over “de export van kwaliteitsvolle onderwijsdiensten naar de lidstaten van het GOS”⁹⁰. Dit hangt vast aan het feit dat er niet alleen wordt gesproken over de verspreiding van de Russische taal en cultuur naar de Russische *landgenoten*, maar ook over de hele regio.

Een ander nieuw element dat voorkwam in het Nationaal Veiligheidsdocument was het belang dat werd gehecht aan de definitie van een algemeen Russisch cultureel model. Dit cultureel model moest er komen om de verspreiding van de Russische taal en cultuur mogelijk te maken. Het omvat waarden zoals “het primaat van het spirituele boven het materiële; de bescherming van het mensenleven; de rechten en vrijheden van de mens; het gezin; scheppend werk; het dienen van het vaderland; de normen van moraal; humanisme; liefdadigheid; rechtvaardigheid; wederzijdse hulp; collectivisme; de

⁸⁸ “Konceptija vnešnej politiki Rossijskoj Federacii (Het Buitenlandbeleidconcept van de Russische Federatie).” *Het Ministerie van Buitenlandse Zaken van de Russisch Federatie*. 12 februari, 2013. http://archive.mid.ru//brp_4.nsf/0/6d84ddededbf7da644257b160051bf7f.

⁸⁹ “Ukaz Prezidenta Rossijskoj Federacii ot 31 dekabrja 2015 goda N 683 “O Strategii nacional’noj bezopasnosti Rossijskoj Federacii” (Decreet van de president van de Russische Federatie op 31/12/2015 n. 683: ‘Over de strategie van de nationale veiligheid van de Russische Federatie)”. *Rossijskaja Gazeta*, 31 december, 2015. <http://www.rg.ru/2015/12/31/nac-bezopasnost-site-dok.html>.

⁹⁰ Idem

historische eenheid van het Russische volk; en de continuïteit van de geschiedenis van ons vaderland”⁹¹.

Hierbij kan een vergelijking gemaakt worden met de officiële nationaliteit van Tsaar Nicolaas I die ook veel belang hechte aan het onderwijs van een goed waardenmodel. De waarden die voorkwamen in dit model werden gedefinieerd door de staat zelf, om contaminatie met bepaalde ideologische strekkingen te voorkomen. (Cannady & Kubicek 2014, 4)

Luke March stelt dat de gelijkenis tussen de beide triades en de waarden die hierin gedefinieerd worden eerder te vinden is in de functie dan in de inhoud. Beide triades gebruiken namelijk bepaalde aspecten van de Russische nationalistische cultuur zoals de Russische taal en orthodoxe waarden, terwijl andere waarden die behoorden tot extreem nationalistische groepen eruit gelaten werden. (March 2012, 406) Hierdoor blijft de nadruk op het multinationalaal en multiconfessionele karakter te liggen van Rusland, met de Russische etnie als een soort van *primus inter pares*.

2.3.2. Macht

Het concept *macht* vindt zijn uiting in zowel het Buitenlandbeleidsdocument als het Nationale veiligheidsdocument in het onderzoek van *de internationale status van Rusland* enerzijds en *de structuur van het internationaal systeem: unipolariteit versus multipolariteit* anderzijds.

Een opmerkelijk verschil tussen het Buitenlandbeleidsdocument en het Nationale Veiligheidsdocument is het feit dat in het eerste document verwijzingen naar Rusland als een grootmacht vermeden worden. Volgens Mark Urnov was de hoofdzakelijke reden om de term *grootmacht* te vermijden het conflict in perceptie tussen Rusland die grootmacht aspiraties vertoonde ondanks hun gebrek aan de nodige *hard power* en *soft power* vaardigheden en de Westerse perceptie die Rusland zag als een zwakke staat die geen kans maakte om een grootmacht te worden door deze gebreken (Urnov 2014, 309).

In het Nationale Veiligheidsdocument werd er wel rechtstreeks verwezen naar Rusland als een grootmacht en de versterking van deze status stond zelfs op de lijst van nationale belangen. Bovendien wordt Rusland in het deel *Rusland in de hedendaagse wereld* triomfantelijk voorgesteld als een sterke staat die het hoofd heeft kunnen bieden aan een aantal destabiliserende uitdagingen vanuit het buitenland, waaronder de crisis in Oekraïne en de daaropvolgende economische sancties.⁹²

Als het gaat over de internationale wereldorde benadrukken beide documenten de overgang van een unipolaire naar een multipolaire wereldorde. Het grote verschil is dat in het Nationaal Veiligheidsdocument de overgang al een stuk verder gevorderd lijkt te zijn dan in het Buitenlandbeleidsdocument. Waar het in het Buitenlandbeleidsdocument eerder ging over de beginnende vermindering van de Westerse dominantie in de wereld wordt er in het Nationaal Veiligheidsdocument al gesproken van een groeiende frustratie van de “VS en haar bondgenoten” die steeds meer in concurrentie beginnen treden met landen als Rusland.

De groeiende concurrentie tussen globale en regionale actoren wordt benadrukt. Het is interessant dat deze concurrentie volgens het Nationaal Veiligheidsdocument gebeurt op het vlak van “waardenmodellen, wetenschappelijke en technische potentialen”⁹³. De verhoogde concurrentie op deze vlakken zorgt ervoor dat er in “de strijd om invloed in de internationale arena een heel spectrum

⁹¹ Idem

⁹² Idem

⁹³ Idem

van politieke, financieel-economische en informatie middelen gebruikt worden”⁹⁴. Het gaat hier dus niet om een militair conflict, maar eerder om een krachtmeting in *soft power* capaciteiten.

Ook pragmatisme komt op een andere manier naar voren in het Nationaal Veiligheidsdocument. Waar het Buitenlandbeleidsdocument nog de nadruk legde op het belang van gelijkwaardige en wederzijds voordelige relaties met het Westen om goede relaties te verzekeren, wordt dit in het Nationaal Veiligheidsdocument voorgesteld als een logisch gevolg van de recent herwonnen grootmacht status van Rusland.

Op het vlak van relaties met het GOS is er ook een verandering opgetreden. Het Buitenlandbeleidsdocument spreekt nog van het belang van wederzijds voordelige relaties op basis van een gedeelde historische erfenis. Bij het Nationaal Veiligheidsdocument wordt de nadruk eerder gelegd op het verspreiden van de Russische cultuur en onderwijssysteem naar deze landen om integratie in de EEU te versnellen en wordt er maar weinig gesproken van gelijkwaardige en wederzijds voordelige relaties. Dit kan erop wijzen dat Rusland eerder gebruik maakt van de strategie van *soft coercion* dan van *soft power*, om zijn integratiemodel te verspreiden over de post-Sovjet regio.

2.3.3. Etatisme

Etatisme werd in beide documenten onderzocht op basis van het thema *het primaat van soevereiniteit, territoriale integriteit en internationaal recht*. In dit thema treedt er een belangrijk verschil in retoriek op. In het Buitenlandbeleidsdocument ligt de nadruk vooral op het belang van internationaal recht voor de bescherming van de soevereiniteit en territoriale integriteit van staten. Dit uit zich in serieuze kritiek op bepaalde acties van het Westen zoals het misbruik maken van het principe van de *responsibility to protect* and *soft power* technieken, om in te grijpen in de binnenlandse zaken van staten.

De manier waarop Rusland kritiek uit tegen deze acties van het Westen kan gezien worden in de context van Richard Sakwa's *neo-revisionisme*. Dit wil concreet zeggen dat Rusland weinig initiatief toont om nieuwe normen te creëren, maar dat het zich eerder opstelt als de verdediger van de bestaande normen. De meeste belangrijke zijn hierbij de prerogatieven van de VN en de privileges van de vijf permanente leden van de VN Veiligheidsraad. Het *neo-revisionisme* biedt Rusland een kader om kritiek te geven op het Westen zonder echt veranderingen aan te brengen. (Sakwa 2015, 78)

In het Nationaal Veiligheidsdocument wordt het anders voorgesteld. Er wordt concrete kritiek gegeven op het internationale systeem. Twee belangrijke punten worden hierbij aangehaald. Een eerste punt is de behouden perceptie van de wereld als verdeeld in blokken, waardoor Rusland vaak buiten de gesprekken over internationale crisissen wordt gehouden.

Ten tweede bekritiseert het document de houding van het Westen ten opzichte van de Russische integratie pogingen in het GOS. Hierbij wordt er een directe verwijzing aangehaald naar de rol die het Westen heeft gespeeld bij de gebeurtenissen van Euromaidan en de nasleep ervan. De manier waarop het Westen dit conflict heeft aangepakt wordt beschouwd als de oorzaak van de huidige crisis in Oost-Oekraïne.

Het gaat hier duidelijk om concrete kritiek ten opzichte van het door het Westen gedomineerde internationaal systeem en de verhindering van Ruslands rol hierin. Margot Light ziet een dergelijke houding als revisionistisch. Volgens haar gaat het niet om een soort van conservatisme in zake

⁹⁴ Idem

internationaal recht, maar eerder om een duidelijke poging om veranderingen aan te brengen in het internationale systeem. (Light 2015, 27) De manier waarop er in het Nationaal Veiligheidsdocument concreet wordt verwezen naar de problemen in het internationaal systeem doen inderdaad vermoeden dat Rusland nu eerder revisionistisch is dan neo-revisionistisch.

3. De casus van Oekraïne

Uit de analyse van de beleidsteksten in het vorige hoofdstuk kan geconcludeerd worden dat Rusland na de annexatie van de Krim een breukmoment heeft meegemaakt in zijn buitenlandbeleid. Dit breukmoment bestaat in de overgang van Rusland als een status quo macht naar een revisionistische macht die een eigen concurrerend waarden- en economisch integratiemodel propageert als alternatief voor dat van het Westen.

De landen van het GOS, en dus ook Oekraïne, spelen hierbij een bijzondere rol en hun regionale integratie in de EEU wordt gezien als één van de belangrijkste punten van het Russisch buitenlandbeleid. Om deze integratie te versnellen worden in het Nationaal Veiligheidsdocument van 2015 de verspreiding van de Russische taal en cultuur aangehaald.⁹⁵

Deze strategie van integratie tot stand brengen met de verspreiding van de Russische taal en cultuur verschilt sterk van de vorige aanpak die vooral gericht was op het uitspelen van de economische aantrekkelijkheid van de EEU. In het beleidsdocument van 2013 werd er wel gesproken van het belang van “een gedeelde historische erfenis”, maar de nadruk lag eerder op wederzijds voordelige economische relaties⁹⁶.

Een dergelijke houding ten opzichte van het GOS kan beschouwd worden als een teken van neo-imperialisme, aangezien het hierbij gaat om de actieve promotie van het Russische integratiemodel met de Russische taal en cultuur als het hoofdzakelijke integratiemiddel. Ook de groeiende kritiek en de revisionistische houding van Rusland op het internationale toneel kan gezien worden als de agressieve houding van een land met neo-imperialistische neigingen.

Als voorbeeld voor deze switch in het buitenlandbeleid kan de casus van Oekraïne genomen worden. Het opmerkelijke aan deze periode was namelijk het verschil in houding die Rusland aannam ten opzichte van beide gebeurtenissen. Het grootste verschil ligt in het feit dat Rusland de Krim openlijk annexeerde en daarbij nationalistische en neo-imperialistische thema's gebruikte om dit te legitimeren, terwijl het bij de crisis in Donbas zich eerder op de achtergrond hield en dit soort retoriek eerder vermeed. (Teper, 2015; p. 13) Dit verschil in houding kan verklaard worden door de stelling van Luke March dat nationalistische, imperialistische thema's in officiële retoriek niet zozeer gericht is op het verwezenlijken van nationalistische doelen in hun Nabije Buitenland, maar eerder op het verdedigen van Russische belangen in die regio (March 2012, 402).

In dit hoofdstuk wordt dit verschil in houding van Rusland ten opzichte van de annexatie van de Krim enerzijds en de crisis in Donbas anderzijds onderzocht. Dit heeft als doel te achterhalen of de houding van Rusland in dit conflict als een agressieve, neo-imperialistische houding beschouwd moet worden of eerder als een defensieve reactie op de prowesterse regimewissel in Oekraïne.

Om dit te achterhalen vertrek ik vanuit een document, dat dateert van voor de regimewissel in Kiev, waarin een strategie beschreven staat om bepaalde territoria in Oost-Oekraïne aan te sluiten bij

⁹⁵ “Ukaz Prezidenta Rossijskoj Federacii ot 31 dekabrja 2015 goda N 683 “O Strategii nacional’noj bezopasnosti Rossijskoj Federacii” (Decreet van de president van de Russische Federatie op 31/12/2015 n. 683: ‘Over de strategie van de nationale veiligheid van de Russische Federatie)’. *Rossijskaja Gazeta*, 31 december, 2015. <http://www.rg.ru/2015/12/31/nac-bezopasnost-site-dok.html>.

⁹⁶ “Konceptcija vnešnej politiki Rossijskoj Federacii (Het Buitenlandbeleidconcept van de Russische Federatie).” *Het Ministerie van Buitenlandse Zaken van de Russisch Federatie*. 12 februari, 2013. http://archive.mid.ru//brp_4.nsf/0/6d84ddededbf7da644257b160051bf7f.

Rusland met als titel: *Het zou goed zijn om de aansluiting van de oostelijk regio's van Oekraïne bij Rusland te initiëren*⁹⁷. De strategie die hierin wordt voorgesteld wordt vergeleken met het eigenlijke verloop van de crisis.

3.1. De strategie van februari 2014

Het document ter discussie is een gelekt document dat volgens Dmitrij Muratov, de hoofdredacteur van *Novaja Gazeta*, in de periode van 4 en 12 februari 2014 zou zijn ingevoerd in de presidentiële administratie. Als mogelijke auteur van dit document wordt Konstantin Malofeev aangehaald.⁹⁸ Deze oligarch staat bekend als een "orthodoxe oligarch", die veel geld investeert in projecten in Oekraïne om het concept *Russkij Mir* promoten (Lutsevych 2016, 56). Als bewijzen hiervoor haalt Muratov in het programma *Echo Moskvy* de banden van Malofeev met bepaalde kopfiguren in Donbas aan. Zo werkte bijvoorbeeld Strelkov met hem samen in de Veiligheidsdienst.⁹⁹

Opmerkelijk is de periode waarin dit document zou zijn opgesteld. Dit dateert van voor de vlucht van Yanukovych en de regimewissel op 28 februari. Het regime van Yanukovych wordt in het document beschreven als één dat elk moment kan eindigen. Daarom wordt er gesteld dat het "beter zou zijn om in te spelen op de centrifugale aspiratie van verscheidene regio's van het land met als doel om, in één of andere vorm, de aansluiting van de oostelijke regio's bij Rusland te beginnen"¹⁰⁰.

De redenering achter de aansluiting van deze regio's is om de desintegratie van Oekraïne tegen te gaan. Er wordt gesproken van een guerrilla die al gevormd zou zijn onder leiding van de "aanhangers van Maidan" tegen de autoriteiten van de oostelijke regio's. Door het economisch belang van deze regio's, de betaling voor Russisch gas en de transit mogelijkheden te verzekeren "moet Rusland zich wel mengen in de geopolitieke intrige van de Europese gemeenschap die gericht is tegen de territoriale integriteit van Oekraïne".¹⁰¹

Om uiteindelijk te komen tot de integratie van deze regio's wordt er in het document in zes stappen voorzien. De eerste stap is "het op voorhand creëren van gebeurtenissen die hen in staat stellen om het politieke proces van legitimiteit en een morele verantwoording te verschaffen". Hierbij wordt het belang van een duidelijke PR-strategie aangehaald. Deze strategie moet "het reactieve karakter van overeenkomstige gebeurtenissen in Rusland en pro-Russische sentimenten van de politieke elite in het zuiden en oosten van Oekraïne benadrukken".¹⁰²

De tweede stap is het sturen van een bericht naar de Verchovna Rada om "een uitbreiding van de constitutionele hervormingen te vragen, waaronder de vereenvoudiging van de organisatie van een algemeen Oekraïens referendum".¹⁰³ Het bericht zou er als volgt moeten uitzien:

"Wij kunnen geen gijzelaars van Maidan zijn. De unitaire staatsinrichting van Oekraïne, die een agressieve nationalistische minderheid van de bevolking toeliet

⁹⁷ Lipskij, A. "Predstavljaetsja pravil'nym iniciirovat' prisoedinenie vostočnyh oblastej Ukrainy k Rossii (Het zou goed zijn om de aansluiting van de oostelijke regio's van Oekraïne bij Rusland te initiëren)." *Novaja Gazeta*, 24/02/2015. <http://www.novayagazeta.ru/politics/67389.html>.

⁹⁸ Čich, O. "Osoboje mnenie: Dmitrij Muratov (Speciale mening: Dmitrij Muratov)." *Echo Moskvy*, 18 februari, 2015. <http://echo.msk.ru/programs/personalno/1494328-echo/>.

⁹⁹ Idem

¹⁰⁰ Idem

¹⁰¹ Idem

¹⁰² Idem

¹⁰³ Idem

om haar keuze op te leggen aan heel het land, moet herbekeken worden. Rusland is een federale staat en daar is niets ondenkbaar. Door de staats- en justitionele banden met Rusland te versterken, versterken wij de integriteit van de Oekraïense staat.”¹⁰⁴

De derde stap is het veroordelen van de acties van de “West-Oekraïense separatisten”. Dit gaat gepaard met de vraag om een snelle ontwikkeling van relaties van de oostelijke regio’s van Oekraïne met de Russische Federatie. De leuzen die gescandeerd worden, moeten de volgende elementen bevatten: (1) de eis van federalisatie van de oostelijke regio’s; (2) het intreden van de oostelijke en zuidoostelijke regio’s in de Douane-Unie op regionaal niveau onafhankelijk van Kiev; en (3) de rechtstreekse *soevereïnisatie* met een toekomstige aansluiting bij Rusland als de enige garantie op een gestage economische ontwikkeling en sociale stabiliteit.¹⁰⁵

De vierde stap is het houden van een referendum in de Krim, de Charkov regio en later in de andere regio’s. Deze moet de vraag stellen over zelfbeschikking en een latere mogelijkheid om zich aan te sluiten bij de Russische Federatie. Om deze organisatie mogelijk te maken moet er eerst gepolst worden bij de leiders van de regio’s om hen steun en politieke garanties te verschaffen.¹⁰⁶

De zesde stap is bedoeld om de legitimiteit van de referenda te vergroten. Dit moet gebeuren door “het proces van de referenda te verzekeren met hedendaagse verificatiemiddelen, zoals webcams en de online uitzending ervan”. Hiervoor ligt er, volgens het document al een plan klaar dat gerealiseerd kan worden binnen een periode van twee weken.¹⁰⁷

Ten slotte is de zevende stap de verspreiding van een PR campagne in zowel de Russische als de Oekraïense pers. Hierbij wordt er voorzien in “de ontwikkeling en verspreiding van conceptuele documenten in de mediarotatie van zowel West-Oekraïens als Oost-Oekraïens separatisme. Ook moeten in Rusland brede maatschappelijke kringen naar buiten komen om hun steun te betuigen voor de aansluiting van de oostelijke regio’s van Oekraïne bij Rusland onder de slogan “Putin 2.0”.¹⁰⁸

Er zijn een aantal opmerkelijke verschillen tussen het document en de gebeurtenissen in de werkelijkheid. Ten eerste houdt het document vooral een pragmatische toon aan ten opzichte van de aansluiting van deze regio’s. Er worden geen verwijzingen gemaakt naar termen als *Russkij Mir*, *Novorossija* of de bescherming van Russischtaligen.¹⁰⁹ Het document voorziet vooral in een geopolitieke strategie om de regio in de Russische invloedssfeer te behouden en niet in nationalistische thema’s die later gebruikt zullen worden.

Een tweede opmerkelijke verschil is dat, hoewel dit stappenplan bijna volledig is gevolgd bij de Krim, het niet werd gebruikt in de crisis in Donbas. Hierbij verdween de PR-campagne, die de historische en culturele banden van deze regio met Rusland aanhaalde, voor een groot stuk naar de achtergrond. Het opmerkelijkste verschil hierbij was het feit dat de term *Russkij Mir* noch *Novorossija* werd gebruikt in het verloop van deze crisis. (Teper 2015, 13)

¹⁰⁴ Idem

¹⁰⁵ Idem

¹⁰⁶ Idem

¹⁰⁷ Idem

¹⁰⁸ Idem

¹⁰⁹ Idem

3.2. Het gebruik van nationalistische thema's

Nationalistische thema's waren niet nieuw in het officiële discours toen ze werden gebruikt bij de annexatie van de Krim. Sinds de kleurenrevoluties in 2003 en 2004 en de electorale protesten tegen het Putin regime in 2011-2012 zijn nationalistische thema's een belangrijk deel van de contra-mobilisatie strategieën van het Kremlin (Chaisty & Whitefield 2015, 166-167). Deze strategie bestond eruit dat een deel van de nationalistische thema's werd gecoöpteerd en aangepast om stabiliteit te verkrijgen (Cannady & Kubicek 2014, 2).

De kleurenrevoluties en de protesten van 2011-2012 hadden duidelijk gemaakt dat de oppositie niet alleen bestond uit liberalen, maar ook uit nationalisten die onder de bevolking heel populair waren (Chaisty & Whitefield 2015, 166). Om de herverkiezing van Putin te verzekeren werden daarom ook nationalistische thema's opgenomen in het discours. Het succes van deze strategie blijkt uit de overwinning van Putin in de eerste ronde met 64% van de stemmen. (Chaisty & Whitefield 2015, 170)

Het nationalistische, neo-imperialistisch discours dat gebruikt werd tijdens de annexatie van de Krim zorgde ervoor dat de daarvoor sterk verdeelde nationalistische oppositie een consensus begon te vormen (Horvath 2015, 821). Deze verdeeldheid uitte zich vooral in de openlijke steun van een aantal nationalistische groeperingen ten aanzien van de protesten op Euromaidan die werden beschouwd als een nationalistische revolutie die een lokale versie van Putins dictatuur omver zou werpen. (Horvath 2015, 823-824)

Na de annexatie van de Krim kon de meerderheid van de oppositionele nationalisten zich wel vinden in het nieuwe discours en de daadkrachtige acties van het Kremlin. Ze vormden de basis voor de legitimatie van de actie en in ruil daarvoor kregen deze groepen toegang tot de media en een verzachting van de staatscontrole over het voeren van publieke demonstraties. (Horvath 2015, 823)

Het legitimatiekader dat gevormd werd rond het conflict bestond uit twee belangrijke termen, namelijk: *Novorossija* en *Russkij Mir*. Het gebruik van deze termen in het officiële discours zorgde voor de beschuldiging dat Rusland neo-imperialistisch neigingen vertoonde, omdat beiden in meer of mindere mate refereren naar het tsaristische rijk.

Zo dateert de term *Novorossija* van de annexatie van de Krim door Catherina de Grote in de tweede helft van de 18de eeuw en omvat het niet alleen de Krim en Donbas, maar ook andere mogelijke separatistische regio's in Oekraïne. De term kreeg een prominente plaats in de officiële retoriek van het Kremlin in april 2014 toen Putin ermee verwees naar de Russischtalige bevolking van Oekraïne (Laruelle 2015b, 125). Wat deze term vooral heel opmerkelijk maakt is dat het voor verschillende soorten nationalisten een andere betekenis krijgt.

Zo rechtvaardigt de rode (communistische) interpretatie van deze term de Russisch aanwezigheid in Donbas door middel van geopolitieke argumenten. Donbas wordt namelijk gezien als een historische deel van de Sovjet Unie. De witte (orthodox-nationalistische) interpretatie van deze term ziet de crisis in Donbas dan weer als de vernieuwing van de politieke orthodoxie. De inzet van Rusland in dit conflict zal dan ook Ruslands status als de "bode van conservatieve waarden en het christendom" bevestigen. De derde interpretatie is de neofascistische of de bruine interpretatie. Deze ziet de term als de motor van de *Russische lente*, die niet alleen tegen Kiev moet vechten maar ook naar Rusland moet overwaaien. Voor hun gaat het om een totalitaire nationale revolutie die het huidige regime moet omverwerpen en de gemeenschap moet transformeren. (Laruelle 2015b, 125-126) Door deze veelheid

aan interpretaties kon het gebruik van deze term op veel bijval rekenen van verschillende groepen nationalisten.

Eenzelfde veelzijdigheid is te vinden bij de term *Russkij Mir*. Deze term omvat vier mogelijke interpretaties. De eerste interpretatie is de geopolitieke interpretatie die het ziet als de Russische aspiratie om terug te keren naar de natuurlijke grenzen. Deze interpretatie vindt onder andere uiting bij nationalistische imperialisten als Dugin. (Kočerov 2014, 163-164) Aleksandr Dugin, die de term Novorossija lanceerde, stelde in een interview met Vladimir Pozner dat de annexatie van de Krim het begin was van de creatie van Groter Rusland (Boľšaja Rossija). Dit Groter Rusland omvat volgens Dugin de hele Russkij Mir, Russische civilisatie en de territoria van het Russische rijk onder de tsaren en onder de Sovjet Unie.¹¹⁰

De tweede interpretatie is de geo-economische die het ziet als een netwerk van gemeenschappen die voor een concentratie en vergroting van de activiteit van het Russische kapitaal zorgt. Dit heeft als doel om een innoverende economie te vormen, menselijke middelen te ontwikkelen en de instellingen te perfectioneren in de kern van de Russische wereld, namelijk Rusland. Deze visie wordt gelinkt aan aanhangers van de geopolitieke school. (Kočerov 2014, 164)

De derde interpretatie beschouwt *Russkij mir* als “een unieke etnoculturele gemeenschap van mensen, die samen worden gebracht door de Russische taal, geschiedenis, normen en waarden die ook buiten Rusland leven. (Kočerov 2014, 164) Deze interpretatie kan beschouwd worden als de officiële interpretatie van de term tijdens de annexatie van de Krim en het begin van de crisis in Donbas.

Tenslotte definieert de vierde interpretatie *Russkij Mir* als een gemeenschap van orthodoxe landen. Deze gemeenschap omvat onder de noemer *Heilig Rus’* (Svjatoj Rus’) Rusland, Wit-Rusland, Oekraïne en Moldavië. Een duidelijke aanhanger van deze interpretatie is Patriarch Kirill. (Kočerov 2014, 164) Een dergelijke interpretatie werd ook gebruikt in het officiële discours rond de annexatie van de Krim door te verwijzen naar de religieuze betekenis van deze regio voor Rusland. In de speech van Putin na de annexatie werd er in deze context bijvoorbeeld verwezen naar het doopsel van de heilige Vladimir¹¹¹.

De veelheid aan interpretaties voor beide termen was zeer bruikbaar voor de officiële retoriek van het Kremlin, aangezien de interpretatie aangepast kon worden naar gelang de status van het conflict. Zo kon er in het geval van de Krim gebruikt gemaakt worden van deze termen om de historische en culturele banden van deze regio met Rusland te benadrukken. In de speech van Putin na de annexatie van de Krim werd het voorgesteld als de terugkeer van een “onontbeerlijk deel van Rusland” naar het moederland¹¹².

Tijdens de crisis in Donbas lagen de zaken anders. De historische linken met de Krim waren veel makkelijker aan te halen, aangezien deze regio een meerderheid etnische Russen omvatte (Riabčuk 2015, 82). Donbas was niet zo gemakkelijk in te delen in etnieën, omdat deze regio dicht bij West-

¹¹⁰ “Vladimir Posner interviews Alexander Dugin.” *4 Political Theory: the fourth position!*, 21 april, 2014. <http://4pt.su/en/content/vladimir-posner-interviews-alexander-dugin>.

¹¹¹ Putin, V.V. “Polnyj tekst obrašeniya Vladimira Putina po povodu aneksii Kryma (De volledige tekst van het bericht van Putin over de annexatie van de Krim).” *Chvilja*, 18 maart, 2014. <http://hvylya.net/analytics/politics/polnyiy-tekst-obrashheniya-vladimira-putina-po-povodu-aneksii-kryima.html>.

¹¹² Idem

Oekraïne ligt en de bevolking daar eerder gemengd is (Riabčuk 2015, 144). Hierdoor werd er vooral gesproken over de Russische taal als een indicator van het toebehoren aan de Russische etnie.

Het verloop van het conflict toonde echter dat taal niet zo'n goede definitie was van nationaliteit (Laruelle (a) 2015, 31). Dit komt doordat de verdeling tussen West en Oost-Oekraïne lang niet zo eenduidig geïdentificeerd kan worden met taal als indicator. De verschillende gemeenschappen worden eerder verdeeld door verschillende waarden dan door etnische of geografische factoren. (Lutsevyč 2016, 37)

3.3. Verklaringen voor het verschil in aanpak

In dit deel wordt er verondersteld dat er twee belangrijke verklaringen zijn voor de verschillende houding van Rusland tijdens de annexatie van de Krim enerzijds en de crisis in Donbas anderzijds. Ten eerste was het conflict in Donbas veel moeilijker onder controle te houden dan dat van de Krim. Ten tweede moet ook het belang van de publieke opinie niet vergeten worden bij het verschil in houding in dit conflict.

Toen de separatisten in Donbas aankondigden dat ze hetzelfde scenario wilden volgen als de Krim, werd al snel duidelijk dat het lang niet zo'n naadloos proces zou worden als de annexatie van het schiereiland. Dit had twee grote redenen. Ten eerste kon er in Donbas, zoals al eerder vermeld, niet gesproken worden van een echte etnische Russisch meerderheid. De hoge vermengingsgraad van de bevolking in deze regio zorgde voor een onduidelijke scheidingslijn tussen etnisch Oekraïners en etnisch Russen. (Ryabchuk 2015, 143)

Dit kan gezien worden in het teken van het falen van de Russische *soft power* strategie die in grote mate gebaseerd is op het gebruik van taal als een manier om steun voor Rusland te verkrijgen. In Oekraïne zijn er namelijk redelijk wat Russischtalige Oekraïners die zich niet identificeren als Rus, maar als een Oekraïner die toevallig Russisch spreekt. (Lutsevyč 2016, 38) Een belangrijke indicator hiervoor is een opiniepeiling die gedaan werd in april 2014 onder alle regio's van Oekraïne, waaronder ook Donbas, waarin de meerderheid een Russische interventie in Oekraïne niet steunde¹¹³.

Ten tweede maakte deze onduidelijke scheidingslijn en de geografische positie van Donbas het veel moeilijker om openlijk in te grijpen. Separatisten kwamen al snel tegenover sterke tegenwerking te staan vanuit Kiev. In de Krim daarentegen zorgde de Russische militaire aanwezigheid in Sevastopol en de beperkte reikwijdte van de interim-regering in Kiev ervoor dat de operatie geweldloos kon verlopen. (Riabčuk 2015, 148)

Een andere bijwerking van het clandestiene karakter van de Russische aanwezigheid in de regio was het feit dat het moeilijk was om controle te behouden over de separatisten in Donbas vanuit Moskou. Een voorbeeld hiervan is bijvoorbeeld het referendum dat gehouden werd in mei 2014 naar het voorbeeld van dat van de Krim. In Moskou was er weinig te bespeuren van een positieve reactie naar dit referendum toe en Putin vroeg zelfs om dit uit te stellen. De separatisten in Donbas hielden het referendum toch.¹¹⁴

¹¹³ "Public Opinion Survey: Residents of Ukraine." *International Republican Institute*, April, 2014
<http://www.iri.org/sites/default/files/2014%20April%2024%20Survey%20of%20Residents%20of%20Ukraine,%20April%203-12,%202014.pdf>.

¹¹⁴ "Eastern Ukraine insurgents declare referendum victory, seek Russia annexation." *CBS News*, 12 mei, 2014.
<http://www.cbsnews.com/news/russia-walks-cautious-line-eastern-ukraine-referendums-donetsk-luhansk/>.

Een andere reden waarom het moeilijk was om de controle te behouden over het conflict in Donbas is het feit dat de leiders van de separatisten van het begin af aan te maken hadden met duidelijke verschillen en zelfs spanningen tussen de verschillende groeperingen (Matveeva 2016, 33). Een belangrijke indicator hiervan was de weigering van de Volksrepubliek Donetsk om te integreren met de Volksrepubliek van Lugansk in één overkoepelende entiteit (Matveeva 2016, 35).

Behalve deze interne spanningen was er ook nog het feit dat deze leiders allemaal een andere achtergrond hadden en velen weinig tot geen politieke ervaring hadden. Dit zorgde ervoor dat er in deze republieken een groot gebrek is aan goed uitgebouwde politieke en administratieve instituties, waaronder ook functionele politieke partijen. Hierdoor werden bepaalde illegale praktijken mogelijk zoals grootschalige criminele activiteiten en corruptie. (International Crisis Group 2016, 6-7)

Rusland probeert controle te houden over dit soort praktijken door middel van twee controlemechanismes. De eerste is het dreigen met de stopzetting van wapenleveringen en materiële steun. Het tweede controlemechanisme is het systeem van *curatoren*, die een grote macht uitoefenen in de regio doordat de communicatie met Rusland via hen verloopt. Curatoren kunnen separatisten de toegang tot deze communicatielijn ontzeggen en bijgevolg hun aandeel in het beslissingsproces beperken wanneer de leiders van de separatisten het te bont maken of een te radicaal standpunt aanhangen. (International Crisis Group 2016, 12)

Dit controlemechanisme is bijlange niet onfeilbaar. Doordat het zich enkel focust op de hogere echelons en op kwesties van het Minsk akkoord blijft de publieke ruimte over het algemeen onbewaakt. Dit zorgt bijvoorbeeld voor een groei in corruptie, illegale handel en georganiseerde misdaad. Ook onder het leiderschap in de republieken werden dergelijke praktijken vastgesteld. (International Crisis Group 2016, 14)

De tweede verklaring voor het verschil in aanpak is het belang van de Russische publieke opinie. Tijdens de annexatie van de Krim werd gebruik gemaakt van het concept *Russkij Mir* en, meer bepaald de definitie van *landgenoot* (sootečestvennik) om steun te verkrijgen voor deze actie bij het Russische publiek. Een dergelijke definitie was al in de maak sinds de val van de Sovjet Unie en kreeg voor het eerst vaste vorm in een wetsontwerp van 1999 met als naam *Over het beleid van de Russische Federatie in haar relaties met landgenoten in het buitenland*. De definitie omvatte zowel expats als een bredere groep van mensen die cultureel en spiritueel georiënteerd waren naar Rusland (Laruelle (a) 2015, 94).

Tijdens de annexatie van de Krim werd er verder gebouwd op deze definitie van etnisch Rus door te stellen dat taal een belangrijke indicator was voor de Russische nationaliteit. Dit gebeurde omwille van het belang dat werd gehecht aan de creatie van een morele verantwoording voor het conflict. Deze definitie was echter niet genoeg om een dergelijke interventie te verklaren en vergde ook een bepaalde "gebeurtenis".¹¹⁵ Dit volgt de stelling van Kolstø die stelt dat om een volk te mobiliseren het niet genoeg is om de etnische en historische banden aan te spreken. Er moet ook een duidelijk bedreiging bestaan voor de groep. (Kolstø 2011, 156)

¹¹⁵ Lipskij, A. "Predstavljaetsja pravil'nym iniciirovat' prisoedinenie vostočnyh oblastej Ukrainy k Rossii (Het zou goed zijn om de aansluiting van de oostelijke regio's van Oekraïne bij Rusland te initiëren)." *Novaja Gazeta*, 24 februari, 2015. <http://www.novayagazeta.ru/politics/67389.html>.

De dreiging die de rechtstreekse aanleiding werd voor de Krim bestond uit twee onderdelen. Ten eerste was er de vlucht van Yanukovyč en de prowesterse regimewissel in Kiev¹¹⁶. Dit maakte een duidelijk einde aan de balanceerpolitiek tussen Rusland en het Westen die Oekraïne tot dan toe gevolgd had (Sasse 2010, 105). Ten tweede was er het voorstel in de interimregering om de controversiële taalwet van Yanukovyč af te schaffen die het officiële gebruik van de Russische taal toeliet in regio's waar minstens 10% Russischtaligen waren (Biersack & O'Lear 2014, 248).

Deze twee gebeurtenissen in combinatie met de definitie van *Russkij* en de uitdrukkelijke vraag van de Krim om hulp¹¹⁷ gaf Rusland de mogelijkheid om te interveniëren in de Krim onder het principe van de *responsibility to protect*. Door dit goed uitgewerkt legitimatiekader was de steun van de Russische bevolking ook navenant. 65% van de Russen zag de annexatie als een teken van het herstel van de Russische grootmacht status en steun voor Putin steeg beduidend¹¹⁸.

Tijdens de crisis in Donbas was het verschaffen van een dergelijk legitimatiekader niet zo makkelijk. Ten eerste was bestond de bevolking niet uit een meerderheid etnisch Russen, wat het gebruik van de *responsibility to protect* veel moeilijker maakt. Ten tweede stond de Oekraïense regering na de verkiezingen in mei veel sterker doordat het onder leiding stond van een verkozen president die een tegenreactie tegen de separatisten kon initiëren.

Ten derde begon tegen de crisis in Donbas de steun voor Russische betrokkenheid in het conflict te dalen. Dit kwam doordat het minder vlot en geweldloos vooruitging dan de annexatie van de Krim en door de implementatie van westerse sancties voor Rusland. Door deze sancties groeide het gevoel onder de bevolking dat Rusland geïsoleerd stond op het wereldtoneel. Zo gelooft 38% van de Russen dat Rusland geïsoleerd staat op het internationale toneel.¹¹⁹

Dit zorgde ervoor dat Rusland zich al snel terugtrok in de schaduwen van het conflict, waardoor de Russische publieke opinie de schuld niet op Rusland stak. Een bewijs van het succes van deze strategie is het feit dat de 52% gelooft dat er geen Russische legers in Donbas zijn¹²⁰. Deze tactiek werd gebruikt in combinatie met retoriek die de schuld voor het conflict op het Westen stak.

3.4. Rusland: defensief of agressief?

De verklaring voor Ruslands interventie in Oekraïne is te vinden in de keuze die Oekraïne moest maken tussen het associatieakkoord van de Europese Unie en lidmaatschap aan de Douane Unie (de latere EEU) van Rusland, Kazachstan en Wit-Rusland. De competitie tussen deze twee modellen werd versterkt door het feit dat beide economische modellen elkaar uitsluiten.

¹¹⁶ Petro, N.N. "Understanding the other Ukraine: identity and allegiance in Russophone Ukraine." *E-international Relations*, 13 maart, 2015. <http://www.e-ir.info/2015/03/13/understanding-the-other-ukraine-identity-and-allegiance-in-russophone-ukraine/>.

¹¹⁷ Romašenko, S. "Glava pravitel'stva Kryma prosit Putina o pomošči (het hoofd van de regering van de Krim vraagt Putin om hulp)." *DW*, 1 maart, 2014. <http://dw.com/p/1BHpo>.

¹¹⁸ "Predstavlenija o Rossii i nynešnej i ožidaniya ot budušego (De percepties over het huidige Rusland en verwachtingen voor de toekomst)". *Levada Centr*, 30 november, 2015. <http://www.levada.ru/2015/11/30/predstavleniya-o-nyneshnej-rossii-i-ozhidaniya-ot-budushhego/>.

¹¹⁹ "Strany zapada: vosprijatie, sankcii, gotovnost' k sotrudničestvu (de landen van het Westen: perceptie, sancties, bereidheid tot samenwerking)." *Levada Centr*, 2 december, 2015. <http://www.levada.ru/2015/12/02/strany-zapada-vosprijatie-sanktsii-gotovnost-k-sotrudnichestvu/>.

¹²⁰ "Kto vojoet v Donbasse? (Wie vecht er in Donbas?)." *Levada Centr*, 28 juli, 2015. <http://www.levada.ru/2015/07/28/kto-voyuet-v-donbasse/>.

Zo voorziet de EEU in een douane-unie die één tarief oplegt voor alle landen, terwijl het associatieakkoord met de EU er vooral om gaat om de tarieven op te heffen (De Micco 2015, 7-8). Hierdoor is lidmaatschap van beide systemen nagenoeg onmogelijk. Deze economische verschillen worden nog bemoeilijkt doordat er aan de keuze tussen beide systemen een bepaalde symbolische, geopolitieke betekenis wordt gehecht als een keuze tussen Europa en Rusland (De Micco 2015, 3).

Toen Yanukovyč ervoor koos om het associatieakkoord niet te tekenen volgden er protesten op Euromaidan die uiteindelijk leidden tot een regimewissel en de uitdrukkelijke keuze voor Europa. De keuze van Yanukovyč was er gekomen door de druk die Rusland op hem had uitgeoefend. Zo verklaarde generaal Moskal' dat Yanukovyč na een gesprek met Putin verklaarde dat Putin had bedreigd met de annexatie van de Krim en de oostelijke regio's van Oekraïne¹²¹.

Er kan gesteld worden dat Rusland minder geneigd zou zijn geweest om de druk op te voeren op Oekraïne om het associatieakkoord niet te tekenen als de EU Rusland had betrokken bij de gesprekken. Heel de frustratie van Rusland bestaat eruit dat het Westen unilaterale beslissingen maakt om invloed uit te oefenen op de post-Sovjet ruimte zonder Rusland te consulteren. Rusland mist hierbij zijn erkenning als grootmacht. (Cadier & Light 2015, VII)

De reactie van Rusland op de regimewissel in Oekraïne kan in zekere mate gezien worden als een defensieve actie om haar invloed in Oekraïne op te eisen en om eenzelfde scenario te vermijden in eigen land. Dit volgt de stelling van Mark Urnov dat de Russische politiek niet zozeer gericht is op de instelling van Rusland als grootmacht, maar over de bescherming van Ruslands belangen en dan vooral de regionale belangen (Urnov 2014, 313).

Urnov stelt dat om dit te verzekeren belang wordt gehecht aan drie doelen: (1) de versterking van de dominante positie van Rusland in het GOS; (2) de bescherming van de binnenlandse politiek tegen Westerse invloed; en (3) het behouden van de rol van veto speler (Urnov 2014, 313). Deze doelen zijn in zekere mate bereikt, wat te zien is aan een aantal resultaten van de annexatie van de Krim en de crisis in Donbas.

Ten eerste zorgde Ruslands reactieve houding ten opzichte van de regimewissel en de daaropvolgende crisis in Oost-Oekraïne ervoor dat het mee werd opgenomen in belangrijke onderhandelingen. Ze werden betrokken in gesprekken over de Minsk akkoorden en in het overleg over het associatieakkoord met Oekraïne. Dit laatste was vooral belangrijk, omdat er in dit overleg rekening gehouden werd met de bezorgdheden van Rusland over dit akkoord.¹²²

Dit combineert twee van de drie doelen die hierboven genoemd werden, namelijk: de versterking van Ruslands positie ten opzichte van het GOS en de verzekering van Ruslands positie als een veto speler op het internationale toneel. Ruslands betrokkenheid in deze akkoorden, maakte niet alleen duidelijk dat het Westen rekening begon te houden met Ruslands belangen in de regio, maar ook dat het door deze landen werd gezien als een macht waar mee rekening gehouden moet worden.

¹²¹ "Moskal' rasskazal pravdu ob ATO i ob''jasnil počemu Putin vskore pojdet v nastuplenie (Moskal vertelde de waarheid over de Antiterrorisitsche operatie en verklaarde waarom Putin snel zal overgaan op een offensief)." *Zakarpatsky Korrespondent*, 1 mei, 2015, <http://zak-kor.net/poltika/6724-moskal-rasskazal-pravdu-ob-ato-i-obyasnilpochemu-putin-vskore-poydet-v-nastuplenie.html>.

¹²² "The trilateral talks on DCFT implementation." *European Commission*, 21 december, 2015. <http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=1423>.

Ten tweede zorgde de kordate aanpak van Rusland met de annexatie van de Krim in combinatie met de beschuldiging aan het Westen voor een enorme stijging in populariteit voor het buitenlandbeleid en de persoon van Putin. Een belangrijke factor hiervoor is de perceptie dat Rusland weer een grootmacht is geworden. In een recent onderzoek van Levada centrum bedraagt het aandeel van de bevolking die deze perceptie is toegedaan in november 2015 65%¹²³.

Verder is het belangrijk om op te merken dat de bevolking de mening is aangedaan dat de inmenging van het Westen en de acties van de Oekraïense autoriteiten de oorzaak is van de verergering van het conflict en niet de inmenging van Rusland. Zo legt 45% van de Russische bevolking de schuld voor het conflict in Oost-Oekraïne bij het Westen. Belangrijk voor de perceptie van de Russische onschuld in dit conflict is dat maar liefst 52% van de Russen gelooft dat er geen Russische soldaten aanwezig zijn in Donbas.¹²⁴

De beschuldiging van het Westen in dit conflict versterkt de perceptie van Rusland als een *belegerde vesting* en geeft het Kremlin de legitimatie voor een repressieve politiek in binnenlandse kwesties (Mendras, 2015; p. 82). Dit volgt de veronderstelling van Marie Mendras dat de nationalistische propaganda die gebruikt werd in 2014 nodig was om het proces van regime consolidatie in het binnenland en assertiviteit in het buitenland te vergezellen (Mendras 2015, 93).

Over het algemeen kan dus gesteld worden dat Ruslands acties in Oekraïne begrepen moeten worden vanuit een defensieve houding om de drie doelen te bereiken die hierboven genoemd werden. Deze zijn: (1) de versterking van Ruslands dominantie in de landen van het GOS; (2) de bescherming van de binnenlandse politieke situatie van Westerse invloed; en (3) het verzekeren van Ruslands rol als veto speler op het internationale toneel. (Urnov 2014, 313)

¹²³ "Predstavlenija o Rossii i nynešnej i ožidaniya ot budušego (De percepties over het huidige Rusland en verwachtingen voor de toekomst)". *Levada Centr*, 30 november, 2015.

<http://www.levada.ru/2015/11/30/predstavleniya-o-nynešnej-rossii-i-ozhidaniya-ot-budushhego/>.

¹²⁴ "Kto vojoet v Donbasse? (Wie vecht er in Donbas?)." *Levada Centr*, 28 juli, 2015.

<http://www.levada.ru/2015/07/28/kto-voyuet-v-donbasse/>.

4. Conclusie

Het doel van deze masterthesis was om na te gaan in welke mate het Russisch optreden op het internationaal toneel neo-imperialistische neigingen vertoont. Het vertrok vanuit de hypothese dat Rusland een neo-imperialistische houding aanneemt om zich te kunnen profileren als grootmacht op de internationale arena en niet per se om een nieuw imperium te stichten. Om dit te onderzoeken bestond de paper uit drie delen.

In het eerste deel werden de karakteristieken van het Russisch neo-imperialisme achterhaalt. Hieruit wordt geconcludeerd dat het Russische neo-imperialisme drie algemene karakteristieken heeft die vorm krijgen in de nieuwe triade van Putin. Deze triade bestaat uit macht, etatisme en patriottisme. Hierbij vindt macht zijn uiting in de grootmacht aspiratie van Rusland, die ernaar streeft om aanvaard te worden als een gelijkwaardige macht op het internationale toneel. Etatisme vindt dan weer zijn uiting in de term *soevereine democratie* en de beeldvorming van Rusland als een *belegerde vesting*. Dit element is gericht op de bescherming van Rusland tegen invloed van buitenaf en een concurrerend soft power model voor dat van de EU. Tenslotte vindt *patriottisme* dan weer zijn uiting in de vorming van een Russisch cultureel model en de versterking van het zelfbewustzijn van de Russische natie.

In het tweede deel werd aan de hand van de evolutie van de betekenis van deze nieuwe triade in beleidsdocumenten nagegaan of er inderdaad een breukmoment in het Russisch buitenlandbeleid geweest was na de annexatie van de Krim. Dit breukmoment bestond in de overgang van Rusland van een *status quo* macht naar een revisionistische macht die een eigen concurrerend waarden- en economisch integratiemodel gaat propageren als alternatief voor dat van het Westen.

In het derde deel werd de specifieke casus van Oekraïne onderzocht om te testen in hoeverre dit breukmoment een agressief neo-imperialistisch beleid inhoudt of eerder beschouwd moet worden als een defensieve reactie op de prowesterse regimewissel in Oekraïne. Uit de analyse van de casus bleek dat de acties van Rusland in dit geval eerder als defensief dan agressief bestempeld kunnen worden. Er kan geconcludeerd worden dat het gebruik van neo-imperialistische retoriek eerder een instrument was om een legitimatiekader te creëren voor binnen- en buitenland en dat dit achterwege werd gelaten van zodra het niet langer toepasbaar was. Het was één van de instrumenten om drie doelen te verwezenlijken, namelijk: (1) de versterking van Ruslands dominantie in de landen van het GOS; (2) de bescherming van de binnenlandse politieke situatie van Westerse invloed; en (3) het verzekeren van Ruslands rol als veto speler op het internationale toneel. (Urnov 2014, 313).

5. Bibliografie

Abušov, K. "Policing the near abroad: Russian foreign policy in the South Caucasus." *Australian Journal of International Affairs* vol. 63, no. 2 (2009): 187-212.

Afhüpe, S. & Brüggmann, M. "Russian prime minister: Syria could trigger World War." *Handelsblatt* 12 februari, 2016. <https://global.handelsblatt.com/edition/367/ressort/politics/article/russian-prime-minister-syria-could-trigger-world-war>.

Aslund, A. "Putin's lurch toward tsarism and Neo-imperialism: Why the US should care." *Demokratizatsiya* vol. 16, no. 1 (2008): 17-24.

Biersack, J. & O'Lear, S. "The geopolitics of Russia's annexation of Crimea: narratives, identity, silences and energy." *Eurasian Geography and Economics* vol. 55, no. 3. (2014): 247-269.

Cadier, D. "Policies towards the post-Soviet space: the Eurasian Economic Union as an attempt to develop Russia's structural power? In *Russia's foreign policy: ideas, domestic politics and external relations*. 156-174. Red.: Cadier, D. & Light, M. Palgrave MacMillan. 2015.

Cadier, D. & Light, M. "Foreword." In: *Russia's foreign policy: Ideas, domestic politics and external relations*. VII-X. Red.: Cadier, D. & Light, M. Palgrave MacMillan. 2015.

Cannady, S. & Kubicek, P. "Nationalism and legitimation for authoritarianism: a comparison of Nicholas I and Vladimir Putin." *Journal of Eurasian Studies* vol. 5 (2014): 1-9.

Chaisty, P. & Whitefield, S. "Putin's nationalism problem". In *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*. 165-172. Red.: Pikulicka-Wilczewska, A. & Sakwa, R. E-International Relations Publishing, Bristol, UK. 2015.

Chambers, L. "Authoritarianism and Foreign Policy: the twin pillars of resurgent Russia." *Caucasian Review of International Affairs* vol. 4, no. 2 (2010): 112-125.

Cornell, S. E. & Starr, S. F. "Introduction" In: *Putin's grand strategy: the Eurasian union and its discontents*. 5-13. Red.: Cornell, S. E. & Starr, S. F. Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program. 2014.

Čich, O. "Osoboje mnenie: Dmitrij Muratov (Speciale mening: Dmitrij Muratov). *Echo Moskvy*, 18 februari, 2015. <http://echo.msk.ru/programs/personalno/1494328-echo/>.

De Micco, P. "When choosing means losing: the Eastern partners, the EU and the Eurasian Economic Union." *Directorate-General for External Policies*. Maart, 2015.

"Eastern Ukraine insurgents declare referendum victory, seek Russia annexation." *CBS News*. 12 mei, 2014. <http://www.cbsnews.com/news/russia-walks-cautious-line-eastern-ukraine-referendums-donetsk-luhansk/>.

El'cin, B. "Berite stol'ko cuverineteta, kol'ko smožete proglotit' (Neem zoveel soeveriniteit als jullie kunnen slikken)." *El'cin Centr*, 6 augustus, 2015. <http://yeltsin.ru/event/boris-elcin-berite-stolko-suverineteta-skolko-smozhete-proglotit/>.

Haukkala, H. "The Russian challenge to EU normative power the case of European Neighbourhood policy." *The International Spectator* vol. 43, no. 2 (2008): 35-47.

“Konceptija vnešnej politiki Rossijskoj Federaciji (Het buitenlandbeleidsconcept van de Russische Federatie).” *Het Ministerie van Buitenlandse Zaken van de Russisch Federatie*. 12/02/2013. http://archive.mid.ru//brp_4.nsf/0/6d84ddededbf7da644257b160051bf7f.

Horvath, R. “The Euromaidan and the crisis of Russian nationalism.” *Nationalities Papers* vol. 43, no. 6 (2015): 819-839.

Hosking, G. *Russia: people and empire: 1552-1917*. Harper Collins, UK. Kindle edition. 2010.

International Crisis Group. “Russia and the separatists in Eastern Ukraine.” *Crisis Group Europe and Central Asia Briefing*, no. 79 (februari, 2016).

“Public Opinion Survey: Residents of Ukraine.” International Republican Institute (April, 2014) <http://www.iri.org/sites/default/files/2014%20April%2024%20Survey%20of%20Residents%20of%20Ukraine,%20April%203-12,%202014.pdf>.

Kočerov, S. N. “Russkij mir: problema opredelenija (Russisch wereld: een definitie problem).” *Vestnik Nižgorodskogo universiteta im. N. I. Lobačeskogo* no. 5 (2014): 163-167.

Kolstø, P. “Beyond Russia, becoming local: trajectories of adaption to the fall of the SU among ethnic Russians in the former Soviet Republics.” *Journal of Eurasian studies* vol. 2 (2011): 153-163.

“Konceptija vnešnej politiki Rossijskoj Federaciji (Het buitenlandbeleidsconcept van de Russische Federatie).” *Het Ministerie van Buitenlandse Zaken van de Russisch Federatie*. 12/02/2013. http://archive.mid.ru//brp_4.nsf/0/6d84ddededbf7da644257b160051bf7f.

Krutaine, A. & Saytas, A. “Ukraine crisis stokes Baltic nerves over Russia.” *Reuters*, 03 maart, 2014. <http://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-baltics-idUSBREA221J520140303>.

“Kto vojoet v Donbacce? (Wie vecht er in Donbas?).” *Levada Centr*, 28 juli, 2015. <http://www.levada.ru/2015/07/28/kto-voyuet-v-donbasse/>.

Laenen, R. “Russia’s near abroad policy and its compatriots (1991-2001): Former empire in search of a new identity.” PhD diss., Katholieke Universiteit Leuven. 2008.

Lankina, T. & Niemczyk, K. “Russia’s foreign policy and soft power” In: *Russia’s foreign policy: Ideas, domestic politics and external relations*. 97-116. Red.: Cadier, D. & Light, M. Palgrave MacMillan. 2015.

Laruelle, M. “Russia as a divided nation, from compatriots to Crimea: a contribution to the discussion on nationalism and foreign policy.” *Problems of Post-Communism* vol. 62, no. 2 (2015): 88-97.

Laruelle, M. “The Ukrainian crisis and its impact on transforming Russian nationalism landscape” In: *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*. 123-128. Red.: Pikulicka-Wilczewska, A. & Sakwa, R. E-International Relations Publishing, Bristol, UK. 2015.

Lassila, J. “Making sense of Naši’s political style: the bronze soldier and the counter-orange community.” *Demokratizatsiya* vol. 19, no. 3 (2011): 253-276.

Le Donne, J. *The Grand Strategy of the Russian empire 1650-1831*. Oxford, University Press. 2004.

“Predstavlenija o Rossii i nyneshnej i ožidaniya ot budušego (De percepties over het huidige Rusland en verwachtingen voor de toekomst).” *Levada Centrum*. 30/11/2015. <http://www.levada.ru/2015/11/30/predstavleniya-o-nyneshnej-rossii-i-ozhidaniya-ot-budushhego/>.

Light, M. "Russian foreign policy themes in official documents and speeches: tracing continuity and change" In: *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*. 13-29. Red.: Cadier, D. & Light, M. Palgrave MacMillan. 2015.

Lipskij, A. "Predstavljaetsja pravil'nym iniciirovat' prisoedinenie vostočnyh oblastej Ukrainy k Rossii (Het zou goed zijn om de aansluiting van de oostelijke regio's van Oekraïne bij Rusland te initiëren)." *Novaja Gazeta*. 24/02/2015. <http://www.novayagazeta.ru/politics/67389.html>.

Lutsevych, O. *Agents of the Russian world: proxy groups in the contested neighbourhood*. Chatham House: Russia and Eurasia Programme. April, 2016.

March, L. "Nationalism for export: the domestic and foreign policy implications of the new 'Russian Idea'." *Europe-Asia Studies* vol. 64, no. 3 (2012): 401-425.

Matveeva, A. "No Moscow stooges: identity polarization and guerrilla movements in Donbass." *Southeast European and Black Sea Studies*, vol. 16, no. 1 (2016): 25-50.

"Moskal' rasskazal pravdu ob ATO i ob"jasnil počemu Putin vskore pojdjot v nastuplenie (Moskal vertelde de waarheid over de Antiterroristische operatie en verklaarde waarom Putin snel zal overgaan op een offensief)." *Zakarpatsky Korrespondent*. 1 mei, 2015. <http://zak-kor.net/poltika/6724-moskal-rasskazal-pravdu-ob-ato-i-obyasnipochemu-putin-vskore-poydet-v-nastuplenie.html>.

Mendras, M. "The rising cost of Russia's authoritarian foreign policy" In: *Russia's foreign policy: Ideas, domestic politics and external relations*. 80-96. Red.: Cadier, D. & Light, M. Palgrave MacMillan. 2015.

Münkler, H. *Empires: the logic of world domination from Ancient Rome to the United States*. Polity Press. 2007.

"NATO-Russia relations: the facts." North Atlantic Treaty Organization. 17 december, 2015. http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_111767.htm#Myths.

Petro, N.N. "Understanding the other Ukraine: identity and allegiance in Russophone Ukraine." *E-international Relations*, 13 maart, 2015. <http://www.e-ir.info/2015/03/13/understanding-the-other-ukraine-identity-and-allegiance-in-russophone-ukraine/>.

Putin, V.V. "Rossija na rubeže tysjačletij (Rusland aan het begin van het millennium)." *Nezavisimaja Gazeta*, 30 december, 1999. http://www.ng.ru/politics/1999-12-30/4_millennium.html.

Putin, V.V. "Poslanie Federal'nomu Sobraniju Rossijskoj Federacii (Boodschap aan het Federaal Parlement van de Russische Federatie)." *Prezident Rossii*, 18 april, 2002. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/21567>.

Putin, V.V. "Polnyj tekst obrašenija Vladimira Putina po povodu aneksii Kryma (De volledige tekst van het bericht van Putin over de annexatie van de Krim)." *Chvilja*, 18 maart, 2014. <http://hvylyya.net/analytics/politics/polnyiy-tekst-obrashheniya-vladimira-putina-po-povodu-aneksii-kryima.html>.

Riabčuk, M. "Two Ukraine's reconsidered: the end of Ukrainian ambivalence?." *Studies in Ethnicity and Nationalism* vol. 15, no. 1 (2015): 138-156.

Rogoza, J. "Russian nationalism: between imperialism and xenophobia." *European View* vol. 13 (2014): 79-87.

Romašenko, S. "Glava pravitel'stva Kryma prosit Putina o pomošči (het hoofd van de regering van de Krim vraagt Putin om hulp)." *DW*, 1 maart, 2014. <http://dw.com/p/1BHpo>.

Sakwa, R. "Dualism at home and abroad: Russian foreign policy neo-revisionism and bicontinentalism" In: *Russia's foreign policy: Ideas, domestic politics and external relations*. 65-79. Red.: Cadier, D. & Light, M. Palgrave MacMillan. 2015.

Sredin, V. D. "Osnovnye napravlenija vnešnej politiki Rossii na sovremennom ètape (Basisrichtlijnen voor het buitenlandbeleid van Rusland in het huidige stadium)." *Diplomatičeskij Vestnik*, oktober, 1999.

http://archive.mid.ru//bdomp/dip_vest.nsf/99b2ddc4f717c733c32567370042ee43/0bf659958cc09d53c32568860051969e!OpenDocument.

"Strany zapada: vosprijatie, sankcii, gotovnost' k sotrudničestvu (de landen van het Westen: perceptie, sancties, bereidheid tot samenwerking." *Levada Centr*, 2 december, 2015. <http://www.levada.ru/2015/12/02/strany-zapada-vosprijatie-sanktsii-gotovnost-k-sotrudnichestvu/>.

Sussex, M. "Twenty years after the fall: continuity and change in Russian foreign and security policy." *Global Change, Peace & Security* vol. 24, no. 2 (2012): 203-217.

Teper, Y. "Official Russian identity discourse in light of the annexation of Crimea: national or imperial." *Post-Soviet Affairs* vol. 18 (2015): 1-19.

"The trilateral talks on DCFT implementation." *European Commission*, 21 december, 2015. <http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=1423>.

Trenin, D. *Post-Imperium: A Eurasian Story*. Carnegie Endowment for International Peace. 2011.

Trenin, D. "Russia's post-imperial condition." *Carnegie Moscow Center*. 18 oktober, 2011. <http://carnegie.ru/publications/?fa=45753>.

Tsygankov, A. P. "Mastering space in Eurasia: Russia's geopolitical thinking after the Soviet break-up." *Communist and Post-Communist Studies* vol. 36 (2003): 101-127. Van Herpen, M. *Putin's wars: The rise of Russia's new imperialism*. Rowman & Littlefield, e-book. 2014. Pp. 895.

"Vladimir Posner interviews Alexander Dugin." *4 Political Theory: the fourth position!*, 21 april, 2014. <http://4pt.su/en/content/vladimir-posner-interviews-alexander-dugin>.

"Vladimir Putin: De val van de SU was de grootste geopolitieke catastrofe van de eeuw." *Regnum*, 25 april, 2005. <http://regnum.ru/news/polit/444083.html>.

"Ukaz Prezidenta Rossijskoj Federacii ot 31 dekabrja 2015 goda N 683 "O Strategii nacional'noj bezopasnosti Rossijskoj Federacii" (Decreet van de president van de Russische Federatie op 31/12/2015 n. 683: 'Over de strategie van de nationale veiligheid van de Russische Federatie')." *Rossijskaja Gazeta*. <http://www.rg.ru/2015/12/31/nac-bezopasnost-site-dok.html>. 31/12/2015.

Urnov, M. "'Greatpowerness' as the key element of Russian self-consciousness under Erosion." *Communist and Post-Communist Studies* vol. 47 (2014): 305-322.

Žukov, A. "Dlja žitelej SNG uprostitj proceduru polučenija rossijskogo graždanstva (Voor burgers van het GOS wordt de procedure voor het verkrijgen van Russisch burgerschap vergemakkelijkt)." *Interfax*. 27 februari, 2014. <http://www.interfax.ru/russia/361446>.